

biblioteka
otwartej
nauki

Wolne licencje w nauce. Instrukcja

Wolne licencje w nauce. Instrukcja

Opracowanie zbiorowe przygotowane w ramach booksprintu
Biblioteki Otwartej Nauki 14/06/2013

Halszka Brzóska, Kuba Danecki, Mateusz Franczak,
Klaudia Grabowska, Paulina Haratyk, Anna Kalinowska,
Marta Moraczewska, Paweł Nowak, Dominika Paleczna,
Ewa Rozkosz, Katarzyna Rybicka, Grzegorz Stunża,
Dorota Szkodzińska, Magdalena Szuflika, Kamil Śliwowski,
Alek Tarkowski, Marcin Wilkowski

sponsorzy:

patronat:

warsztat badacza

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Opracowane w ramach projektu Spółdzielnia Wiedza finansowanego ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz grantu MNiSW na działalność upowszechniającą naukę.

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa Na tych samych warunkach. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autorów oraz Fundacji Projekt: Polska.

Pełna treść licencji dostępna pod adresem

<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/>

Publikacja dostępna w sieci pod adresem:

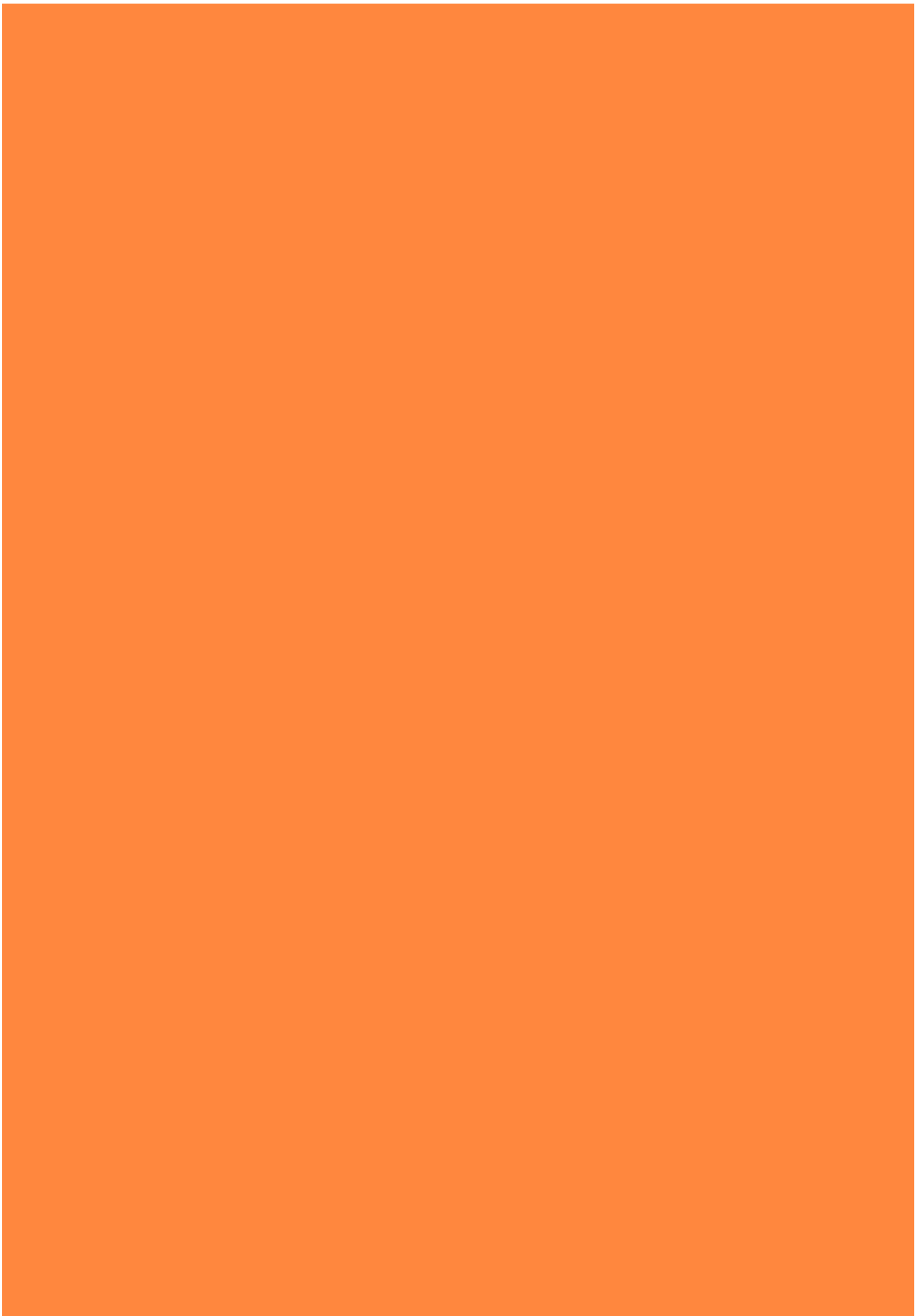
<http://centrumcyfrowe.pl/czytelnia/wolne-licencje-w-nauce-instrukcja/>

ISBN 978-83-936110-2-7

spis treści

- 5 wstęp
- 7 o otwartym dostępie i wolnych licencjach
- 13 wolne licencje creative commons w nauce
- 18 dlaczego CC BY i CC BY-SA?
- 20 jak czytać umowy? wskazówki dla twórców
- 28 otwieranie publikacji przez autora
- 31 dlaczego warto publikować prace naukowe na wolnych licencjach?
- 35 jak przekonać wydawcę, aby opublikował moją pracę na wolnej licencji?
- 38 jak zacząć? praktyczne porady
- 41 open access poza tradycyjnym publikowaniem naukowym
- 45 słowniczek
- 50 bibliografia

wstęp

Ruch otwartego dostępu (ang. Open Access) – działający na rzecz powszechnego i wolnego dostępu do treści naukowych – w ostatnich latach znacząco zyskuje na popularności i widocznie ewoluuje w stronę pełnej otwartości prawnej jako najbardziej pożądanego rozwiązania w świecie nauki. W 10-lecie sformułowania Deklaracji Budapeszteńskiej opracowane zostały nowe rekomendacje (www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/polish), które zawierają silne wskazanie na wolne licencje (w szczególności licencję Creative Commons Uznanie Autorstwa, o której piszemy dalej). Wybór ten jest nieprzypadkowy – lata praktyki i rozwoju zarówno ruchu, jak i wydawnictw i instytucji wspierających otwarty dostęp, wskazują, że rozwiązanie dające najszerszy zakres wolności jest najlepsze dla skutecznego udostępniania wyników badań naukowych i popularyzacji nauki.

Ubiegły rok przyniósł środowisku naukowemu kolejne ważne argumenty w dyskusji o przyszłości dostępu do treści naukowych. Akademicka wiosna¹, która w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych spowodowała masowy ruch naukowców wyrażony w petycjach skierowanych do rządów i bojkotach działalności niektórych wydawnictw, dziś zbiera owoce w postaci coraz częściej wprowadzanych w życie lub co najmniej dyskutowanych zmian prawnych na rzecz dostępności i otwartości nauki.

Przykładem tego może być najnowszy mandat wprowadzony przez RCUK (Research Councils UK) w Wielkiej Brytanii (1 kwietnia 2013), ustanawiający obowiązek publikowania w otwartym dostępie materiałów naukowych powstałych ze środków publicznych. Także inne organizacje, takie jak UNESCO (maj 2013), poprzez wprowadzanie odpowiednich mandatów,

1. Academic spring: how an angry maths blog sparked a scientific revolution, Alok Jha, Guardian, 9/04/2012, dostęp online <http://www.guardian.co.uk/science/2012/apr/09/frustrated-blogpost-boycott-scientific-journals>

aktywnie wspierają i promują otwarty dostęp dla wszystkich w ramach międzynarodowej wymiany wiedzy, innowacji i rozwoju społeczno-gospodarczego.

Także w Polsce rośnie popularność otwartego dostępu, jednakże brak usystematyzowanej wiedzy i stosunkowo niewielka liczba kadry naukowej zajmującej się tym tematem sprawiają, że nie mamy wystarczającego zaplecza dla realizacji projektów otwartościowych. Niewielka znajomość zagadnień z zakresu prawa autorskiego wśród naukowców równa się nieznajomości narzędzi, za pomocą których mogą oni świadomie decydować o tym, w jaki sposób ich dorobek naukowy jest udostępniany, widoczny i jakie są możliwości jego dalszego wykorzystania.

Poza wyjątkami takimi jak działalność Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu oraz Centrum e-learningu Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, brak jest w ofercie polskich uczelni systemowego podejścia do edukacji naukowców w tym zakresie. Poniższa publikacja i stojące za nią projekty: Biblioteka Otwartej Nauki Centrum Cyfrowego i BazHum Muzeum Historii Polski, mają na celu przybliżenie autorom publikacji naukowych podstawowych zagadnień z zakresu prawa autorskiego oraz wsparcie ich w odnalezieniu się w jednym z najważniejszych nurtów rozwoju współczesnej nauki, jakim jest otwarty dostęp.

Chcąc odpowiedzieć na rosnące potrzeby nauki polskiej, w publikacji „Wolne licencje w nauce. Instrukcja” oraz pozostałych działaniach edukacyjnych:

- staramy się przystępnie wyjaśnić podstawy prawa autorskiego i licencji Creative Commons,
- chcemy przekonać autorów, że warto wykorzystywać wolne licencje do publikowania własnych prac i pokazujemy dlaczego,
- dajemy praktyczną instrukcję m.in. tego, jak czytać umowy wydawnicze i na co zwracać uwagę, aby zapewnić jak najszerszy dostęp do własnej publikacji naukowej,
- przypominamy autorom, że umowy można, a nawet należy negocjować i podsuwamy argumenty, za pomocą których mogą przekonywać wydawców do publikowania na otwartych licencjach.

o otwartym dostępie i wolnych licencjach

Wraz z rozwojem technologii i zmianami zachodzącymi we współczesnej komunikacji naukowej na świecie, a tym samym w Polsce, coraz częściej mamy do czynienia ze zmianami w tradycyjnym modelu dostępu do treści naukowych.

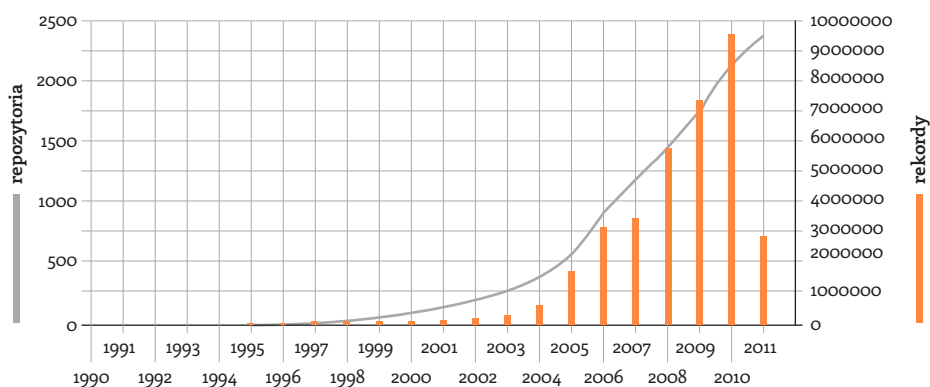
Istnieje wiele definicji otwartego dostępu (ang. Open Access, OA); wśród jego twórców i zwolenników cały czas trwa dyskusja nad jej ostateczną wersją. Według Petera Subera, jednego z założycieli ruchu, kiedy mówimy o publikacji Open Access, definiujemy ją jako „cyfrową, dostępną online, bezpłatną i wolną od większości ograniczeń prawnoautorskich i licencyjnych” (Suber, 2012). Inaczej mówiąc, otwarty dostęp oznacza dawanie użytkownikom nieograniczonego dostępu do artykułów naukowych za pośrednictwem Internetu. Można nim też objąć prace dyplomowe i doktorskie, monografie naukowe i rozdziały książek, materiały edukacyjne i zasoby e-learningowe.

Są dwa modele OA: otwarty dostęp typu gratis oraz libre. Te dwa pojęcia mogą być interpretowane trochę inaczej w zależności od kraju i obowiązującego w nim prawa autorskiego.

Gratis Open Access

W Polsce gratis OA jest rozumiany jako „darmowy i otwarty dostęp – rozpowszechnianie utworu lub przedmiotu prawa pokrewnego w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym oraz możliwość nieodpłatnego i nieograniczonego technicznie korzystania z nich zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa” (Siewicz, 2012).

Open Access to nie tylko dokumenty i artykuły naukowe, to także otwarty dostęp do innych materiałów, takich jak filmy czy grafika. Poniższy wykres (Morrison, 2013) pokazuje radykalny wzrost liczby dokumentów OA w różnych serwisach, a przewiduje się, że będzie ona cały czas rosła.

Dostęp do Internetu stał się powszechny od późnych lat 90. i po roku 2000. Tańsza metoda dystrybucji przyspieszyła rozwój ruchu Open Access i przyczyniła się do wzrostu popularności zarówno zielonej drogi otwartego dostępu, jak również do powstania większej liczby czasopism umożliwiających otwarty dostęp do wszystkich tekstów.

Katalog czasopism w otwartym dostępie – Directory of Open Access Journals – zawiera listę naukowych recenzowanych czasopism, którą można przeglądać lub wyszukiwać według tytułów. W przypadku wybranych czasopism możliwe jest również wyszukiwanie zawartości (tj. zamieszczonych w nich artykułów). Obecnie (czerwiec 2013) serwis indeksuje 9582 tytuły czasopism z całego świata, w tym 157 czasopism z Polski, co daje nam 15. miejsce w rankingu światowym. Podobny serwis – Directory of Open Access Books – utworzono dla książek. Zasoby repozytoriów i bibliotek cyfrowych można przeglądać za pomocą serwisu OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories).

Tradycyjne czasopisma pokrywają koszty publikacji poprzez opłaty za dostęp, subskrypcje lub pay-per-view. Niektóre czasopisma bez otwartego dostępu udostępniają teksty po upływie okresu embargo o długości 6–18 miesięcy lub nawet dłuższego. Wśród naukowców, bibliotekarzy, przedstawicieli rządu, komercyjnych wydawców i innych zainteresowanych trwa żywa debata nad opłacalnością i rzetelnością różnych metod otwartego udostępniania.

Libre Open Access

Definicja libre OA stanowi natomiast, że jest to „wolny i otwarty dostęp – rozpowszechnianie utworu lub przedmiotu prawa pokrewnego w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym wraz z udzieleniem każdemu licencji na nieograniczone, nieodpłatne i niewyłączne korzystanie z nich oraz z ich ewentualnych opracowań; licencja może zawierać postanowienia nakładające na korzystającego zobowiązania nienaruszające istoty uprawnienia do nieograniczonego, nieodpłatnego i niewyłącznego korzystania, takie jak obowiązek przekazania odbiorcy informacji o twórcy, producencie lub wydawcy, przedmiocie licencji oraz o jej postanowieniach, lub obowiązek udostępnienia odbiorcom przedmiotu licencji lub jego opracowania na takiej samej licencji” (Siewicz, 2012).

Kolejnym pojęciem związanym z OA jest otwarta treść (ang. Open Content), która jest zbliżona do otwartego dostępu, ale zwykle oznacza również udzielenie odbiorcom prawa do modyfikacji utworu, podczas gdy treść naukowych publikacji utrzymuje się zazwyczaj w formie nienaruszonej i przypisanej do autora lub grupy autorów. Niekiedy do oznaczania praw użytkowników stosowane są licencje Creative Commons.

Można zastosować otwarty dostęp na dwa sposoby:

> **Złota droga otwartego dostępu.** Czasopismo zapewnia otwarty dostęp do wszystkich artykułów na swojej stronie internetowej. Niektóre czasopisma stosują model hybrydowy: tylko pojedyncze artykuły, których autorzy, instytucje czy fundatorzy wniosą opłatę, zostają opublikowane w otwartym dostępie. Przykładowe wydawnictwa publikujące złotą drogą otwartego dostępu to BioMed Central, egipskie Hindawi, amerykańska biblioteka Public Library of Science czy działające w Polsce wydawnictwo Versita Open Access.

> **Zielona droga otwartego dostępu** (samodeponowanie – ang. Self-archiving). Autorzy publikują w dowolnym piśmie naukowym, a później sami udostępniają ostateczną wersję artykułu do publicznego wykorzystania w repozytorium instytucjonalnym, repozytorium centralnym (takim jak np. baza artykułów medycznych PubMed Central), repozytorium dziedzinowym lub na stronie autorskiej. Do repozytorium najczęściej trafia postprint – recenzowana, ostateczna wersja tekstu dostarczona przez autora

(rzadziej przez wydawcę). Zgoda wydawcy na bezpośrednie udostępnianie tekstów przez autorów zależy od jego polityki wydawniczej.

Metody dystrybucji

Podobnie jak artykuły samodzielnie udostępniane zieloną drogą, większość artykułów udostępnianych złotą drogą jest rozpowszechniana poprzez Internet z uwagi na niskie koszty dystrybucji, zwiększający się zasięg, szybkość i wzrost znaczenia Internetu w komunikacji naukowej. Oczywiście dotarcie do treści umieszczonych online wymaga dostępu do Internetu, co niestety wciąż trafia na fizyczne, a czasami finansowe bariery, z czego zdają sobie sprawę zwolennicy OA. Z tego także względu postulat powszechnego dostępu do Internetu jest jednym z zawsze obecnych w debatach o otwieraniu zasobów nauki i wiedzy. Aby dowiedzieć się, czy wydawca lub czasopismo udziela zgody na samodzielną archiwizację, należy sprawdzić bazę informacji o polityce wydawców SHERPA RoMEO. Niestety polskich czasopism i wydawców jest tam wciąż bardzo niewiele (aktualnie tylko osiem, czerwiec 2013). Choć otwarty dostęp dotyczy głównie artykułów naukowych, każdy twórca może teraz zdecydować o udostępnieniu swojej twórczości i dzieleniu się nią z odbiorcami. Może on udostępnić swoje prace na licencjach Creative Commons, które pozwalają precyzyjnie określić sposoby dalszego wykorzystania utworu dozwolone przez autorów.

Metody finansowania publikacji w otwartym dostępie

Istnieje wiele modeli biznesowych dla czasopism naukowych publikowanych w modelu otwartego dostępu. Niektóre z nich pobierają opłaty za publikację (uiszczane przez autorów, ich pracodawców czy fundatorów). Wiele czasopism naukowych rezygnuje z pobierania opłat od autorów w trudnej sytuacji finansowej lub pochodzących z krajów rozwijających się. Czasopisma, które nie pobierają opłat, najczęściej są finansowane z międzynarodowych subsydiów, grantów lub są zakładane na uczelniach i przez nie finansowane. Część wydawców czasopism OA (złota droga) w miejsce opłat dla czytelników stosuje opłaty dla autorów (ang. Article Processing Charges), aby pokryć koszty publikacji i archiwizacji. Inne metody finansowania to dochody z materiałów reklamowych lub pozyskiwanie wsparcia rozmaitych fundacji i innych instytucji. Dopóki czasopisma wydawane na zasadzie subskrypcji będą przeważać,

instytucjonalne fundusze, które mogłyby potencjalnie pokryć koszty złotej drogi OA, są wciąż przypisane do pokrycia kosztów subskrypcji czasopism mających wysokie miejsce w rankingach. Anulowanie subskrypcji tych czasopism jest niemożliwe i spotkałoby się z ostrym sprzeciwem pracowników naukowych, dla których niezbędny jest dostęp do wielu różnych źródeł. Koszty publikacji w czasopiśmie zamkniętym lub hybrydowym są obecnie pokrywane w całości przez subskrypcje instytucjonalne lub licencje krajowe. Ciekawym przykładem jest w Polsce program Springer Open Choice, w którym każdy naukowiec może opublikować artykuł w czasopiśmie wydawnictwa Springer w modelu złotym, a opłatę dla autorów (APC) do końca roku 2013 pokrywa MNiSW.

Autorzy i naukowcy

Głównym celem udostępniania artykułów przez autorów jest zwiększenie ich widoczności, a co za tym idzie, liczby cytowań i indeksu Hirscha, oraz maksymalizacja oddziaływania publikacji na badania naukowe. Analizy cytowań przeprowadzane są najczęściej odrębnie dla określonej dyscypliny czy dziedziny naukowej, co ma związek z inną kulturą cytowań oraz różnym tempem starzenia się informacji.

Wiele przeprowadzonych badań stara się ukazać związek pomiędzy swobodnym dostępem do pełnego tekstu artykułu a liczbą cytowań. Przykładem może być badanie z 2006 roku (Eysenbach, 2006), które obejmuje teksty z zakresu biologii w bibliotece PLOS. Wykazało ono, że prawdopodobieństwo cytowania artykułów opublikowanych w otwartym dostępie w PNAS było trzykrotnie wyższe, niż w przypadku artykułów bez otwartego dostępu, a także wyższe, niż w przypadku artykułów archiwizowanych przez autorów. Wynik ten kwestionowano, podając argument, że sami autorzy płacili za publikację swych najlepszych artykułów w mieszanych czasopiśmie umożliwiającym otwarty dostęp. Badanie przeprowadzone w 2012 roku przez Bo-Christer Björk i Davida Solomona (Björk & Solomon, 2012) udowodniło natomiast, że czasopisma OA indeksowane przez bazę ISI Web of Science mają taki sam poziom cytowań jak czasopisma tradycyjne. Kolejny przykład z 2010 roku (Gargouri et al., 2010) podkreśla natomiast, że przeżycie cytowań artykułów w otwartym dostępie występuje bez względu na to, czy archiwizacja była dokonana indywidualnie, czy obligatoryjnie. Im częściej artykuł jest cytowany, stosowany i im więcej prac powstaje na jego podstawie, tym lepiej dla badań naukowych oraz kariery autora. Otwarty dostęp

pozwała w znacznym stopniu skrócić czas oczekiwania i opóźnienia w publikacji. Wyeliminowanie tych ograniczeń wpłynęło właśnie na popularyzację zielonej drogi OA, czyli samoarchiwizację preprintów oraz postprintów.

Ruch Open Access

Jednym z podstawowych argumentów za publicznym dostępem do tekstów naukowych jest fakt, że większość badań jest finansowana ze środków publicznych poprzez granty rządowe. Zatem wszyscy obywatele mają prawo uzyskać dostęp do tego, co pośrednio w ten sposób sfinansowali. Naukowcy otrzymują wynagrodzenie za pracę naukową od fundatorów lub uniwersytetów; opublikowany artykuł jest więc w istocie raportem o wykonanej przez nich pracy, raczej niż dziełem wykonanym dla zysku komercyjnego. Dodatkowo, otwarty dostęp poszerza zasięg artykułu poza wąskie grono specjalistów z danej dziedziny. Artykuł w otwartym dostępie będzie przeczytany przez naukowca z tej samej oraz dodatkowo z innej dziedziny, przez dziennikarza, polityka czy urzędnika i innych zainteresowanych. Korzyści z otwartego dostępu oraz przekonanie, że obywatele powinni mieć zapewniony równy i powszechny dostęp do wiedzy i najnowszych badań naukowych, doprowadziły do wprowadzenia w 2013 roku obowiązku publikowania badań naukowych finansowanych ze źródeł publicznych w otwartym dostępie w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. W Polsce oraz innych krajach także toczy się obecnie debata na ten temat.

W krajach rozwijających się archiwizacja tekstów w otwartym dostępie ma szczególne znaczenie: naukowcy i instytucje w tych krajach często nie mają środków finansowych potrzebnych, aby uzyskać dostęp do literatury naukowej, dlatego wiele organizacji i fundacji (na przykład EIFL, Bill & Melinda Gates Foundation) tworzy programy wspomagające rozwój infrastruktury informatycznej, a także aktywnie wspiera inicjatywy związane z otwartym dostępem.

Wiele projektów z zakresu otwartego dostępu polega na współpracy międzynarodowej i tworzeniu wspólnych projektów. Jedne z najbardziej znanych inicjatyw to np. w naukach społecznych Research Papers in Economics (RePEc), a w naukach ścisłych repozytorium preprintów ArXiv. Dodatkowo warto wymienić projekt DRIVER (Digital Repository Infrastructure Vision for European Research) czy Public Knowledge Project w Kanadzie, który doprowadził do stworzenia oprogramowania open source dla wydawców czasopism: Open Journal Systems (OJS).

wolne licencje creative commons w nauce

Czym są licencje Creative Commons?

Licencje CC zostały stworzone po to, aby uprościć korzystanie z prawa autorskiego w sieci i swobodnie w zgodzie z nim dzielić się twórczością. W przypadku nauki to szczególnie istotne: większa dostępność prac zachęca do dalszego ich wykorzystywania, sprzyjając tym samym szybszemu rozwojowi nauki. Dla autorów licencje CC to możliwość łatwego udostępniania i rozpowszechniania prac oraz określania, na co pozwolą ich odbiorcom. Dla użytkowników to znaki drogowe mówiące o tym, co i na jakich warunkach mogą z danym dziełem zrobić.

Licencje CC działają jako wzory umów licencyjnych niewyłącznych, co oznacza, że nie potrzeba żadnej formy pisemnej, aby ich udzielić (choć dla pewności i dokumentacji warto to robić). Licencje są nieodpłatne i niewyłączne, czyli obowiązują każdego, kto korzysta z dostępnego na nich utworu, bez ograniczeń czasowych i terytorialnych. Można to porównać do znaków drogowych, które obowiązują każdego, kto korzysta z publicznej drogi (w tym wypadku znaki w postaci licencji będą obowiązywać każdego, kto korzysta z naszego artykułu).

Wszystkie licencje Creative Commons mają cechy wspólne (m.in. poszanowanie praw autorskich osobistych) oraz dodatkowe warunki wybrane przez licencjodawcę (czyli twórcę lub posiadacza praw autorskich). Korzystając z licencji CC, twórca zawsze zachowuje prawa autorskie, a jednocześnie umożliwia innym kopiowanie i rozpowszechnianie swojego dzieła. Dodatkowo może określić, czy wykorzystywanie go może odbywać się wyłącznie w warunkach niekomercyjnych oraz czy zezwala na tworzenie utworów zależnych.

Licencje Creative Commons nie naruszają wolności korzystania z dozwolonego użytku i prawa cytatu, wynikających z ustawy o prawie

autorskim i prawach pokrewnych. Użycie licencji pozwala na jednoznaczne zdefiniowanie dodatkowych uprawnień użytkowników (licencjobiorców). Licencjobiorca musi przestrzegać wszystkich wskazanych warunków licencji – w przeciwnym wypadku licencja automatycznie wygasa. Podstawowym warunkiem jest podanie informacji o autorze oraz o licencji, na jakiej dostępna jest treść. Pozostałe warunki wynikają z wyboru licencjodawcy.

Warunki licencji

UZNANIE AUTORSTWA (SKRÓT **BY** – ANG. **ATtribution**)

Uznanie autorstwa oznacza, że wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne, pod warunkiem że zostanie przywołane nazwisko autora pierwowzoru.

UŻYCIE NIEKOMERCYJNE (**NC** – ANG. **NON-COMMERCIAL**)

Użycie niekomercyjne oznacza, że wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz inne utwory opracowane na jego podstawie, ale nie można czerpać z tego tytułu korzyści finansowych.

NA TYCH SAMYCH WARUNKACH (**SA** – ANG. **SHARE-ALIKE**)

Ten warunek oznacza, że wolno rozprowadzać utwory zależne jedynie na licencji identycznej jak ta, na jakiej udostępniono utwór oryginalny.

BEZ UTWORÓW ZALEŻNYCH (**ND** – ANG. **NON DERIVATIVES**)

Ten warunek oznacza, że wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać utwór jedynie w jego oryginalnej postaci. Tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone.

Licencje CC są kombinacjami wymienionych warunków.

Licencje

UZNANIE AUTORSTWA 3.0 POLSKA.

Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa. Jest to licencja gwarantująca najszersze swobody licencjobior-

cy. Takiej licencji używa m.in. strona Białego Domu, czyli amerykańskiego urzędu prezydenta. To także licencja najczęściej używana przez wydawnictwa naukowe pozwalające na otwarty dostęp, np. PLOS (Public Library of Science).

 BY					
Ten utwór możesz za darmo:	kopiować	zmieniać i remiksować	rozpowszechniać	przedstawiać i wykonywać	musisz tylko oznaczyć autora oryginału

UZNANIE AUTORSTWA – NA TYCH SAMYCH WARUNKACH 3.0 POLSKA.

Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu, o ile na utwory zależne zawsze będzie udzielona taka sama licencja. Jest to licencja używana przez Wikipedię i wszystkie jej siostrzane projekty.

 BY-SA						
Ten utwór możesz za darmo:	kopiować	zmieniać i remiksować	rozpowszechniać	przedstawiać i wykonywać	ale musisz udostępnić go na tej samej licencji	i musisz oznaczyć autora oryginału

UZNANIE AUTORSTWA – UŻYCIE NIEKOMERCYJNE 3.0 POLSKA.

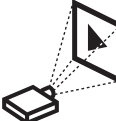
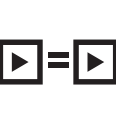

Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, remiksowanie, rozprowadzanie, przedstawienie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych. Warunek ten nie obejmuje jednak utworów zależnych (mogą zostać objęte inną licencją, np. zezwalającą na komercyjne użycie). Na taką licencję pozwalają m.in. wydawnictwa Springer i Sage.

 BY-NC						
Ten utwór możesz za darmo:	kopiować	zmieniać i remiksować	rozpowszechniać	przedstawiać i wykonywać	ale nie możesz na nim zarabiać	i musisz oznaczyć autora oryginału

UZNANIE AUTORSTWA – BEZ UTWORÓW ZALEŻNYCH 3.0 POLSKA.

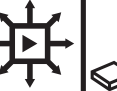

Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych, jak i niekomercyjnych,

pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (bez tworzenia utworów zależnych).

 <p>BY-ND</p>					
Ten utwór możesz za darmo:	 <p>kopiować</p>	 <p>rozpowszechnić</p>	 <p>przedstawić i wykonywać</p>	 <p>musisz zostawić go w oryginalnej postaci</p>	 <p>i musisz oznaczyć autora oryginału</p>

UZNAWIE AUTYSTWA – UŻYCIE NIEKOMERCYJNE – NA TYCH SAMYCH WARUNKACH 3.0 POLSKA.

Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych z zastrzeżeniem, że utwory zależne zawsze będą objęte tą samą licencją.

 <p>BY-NC-SA</p>							
Ten utwór możesz za darmo:	 <p>kopiować</p>	 <p>zmieniać i remiksować</p>	 <p>rozpowszechnić</p>	 <p>przedstawić i wykonywać</p>	 <p>nie możesz na nim zarabiać</p>	 <p>musisz udostępnić go na tej samej licencji</p>	<p>i musisz oznaczyć autora oryginału</p>

UZNAWIE AUTYSTWA – UŻYCIE NIEKOMERCYJNE – BEZ UTWORÓW ZALEŻNYCH 3.0 POLSKA.

Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (czyli nietworzenia utworów zależnych). Jest to najbardziej restrykcyjna z licencji. Używa jej dla swoich stron i publikacji Open Society Foundation, a w nauce Versita i LabScience.

 <p>BY-NC-ND</p>						
Ten utwór możesz za darmo:	 <p>kopiować</p>	 <p>rozpowszechnić</p>	 <p>przedstawić i wykonywać</p>	 <p>musisz zostawić go w oryginalnej postaci</p>	 <p>nie możesz na nim zarabiać</p>	 <p>i musisz oznaczyć autora oryginału</p>

Tylko dwie z sześciu licencji creative commons są wolne (CC BY – Creative Commons Uznanie Autorstwa oraz CC BY-SA Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach), zgodnie z ich zapisami można:

- > ponownie wykorzystywać materiały opracowane przez innych,
- > zmieniać, przekształcać, adaptować do swoich celów i potrzeb (np. tłumaczyć teksty),
- > łączyć z innymi materiałami (remiksować, np. tekst z dźwiękiem),
- > ponownie rozpowszechniać – dzielić się swoją pracą z innymi.

Wolne licencje są szczególnie ważne w nauce: publikacje na wolnych licencjach mogą być maksymalnie szeroko udostępniane i ponownie wykorzystywane, dzięki czemu rośnie ich zasięg i możliwy wpływ w aktualnych dyskusjach naukowych.

dłaczego CC BY i CC BY-SA?

Aby w pełni zrozumieć i wykorzystać potencjał, jaki drzemie w otwartym dostępie do treści naukowych, konieczne jest zlikwidowanie barier dla ponownego wykorzystania takich treści. Sam dostęp to dziś za mało, gdyż nauka nie rozwija się tylko dzięki informacjom zawartym w artykułach naukowych, ale i dzięki nieograniczonym możliwościom ich sprawdzania, wykorzystywania i doskonalenia. Przyjmując takie założenie, za najlepsze rozwiązanie prawne dla otwartej nauki uznaje się dziś licencję Creative Commons Uznanie autorstwa (CC BY)², która gwarantuje wszystkim użytkownikom, naukowcom i czytelnikom prawa do ponownego wykorzystywania pracy. Ta licencja jest również najlepsza, w przypadku gdy chcemy popularyzować nasze osiągnięcia także poprzez umożliwienie ich komercyjnego wykorzystania. Stąd jest to licencja szczególnie popularna w naukach ścisłych i jest ona rekomendowana dla publikacji i rezultatów badań finansowanych ze środków publicznych.

W niektórych przypadkach może być wskazane ograniczenie prawa do komercyjnego wykorzystywania utworów powstałych z treści dostępnych na wolnych licencjach. W takich sytuacjach praktycznym rozwiązaniem jest zastosowanie licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach (CC BY-SA). Licencja ta pozwala na komercyjne wykorzystanie, o ile utwory zależne będą nadal dostępne na tej samej wolnej licencji. Dzięki czemu zarówno autor, jak i każdy użytkownik będzie miał nadal pełne prawa do wykorzystania również treści powstałych w oparciu o pierwotne dzieło. Jest to model stosowany przez Wikipedię i przyjęty przez wiele naukowych projektów społecznościowych (ang. Citizen Science).

2. Why CC BY? Open Access Scholarly Publishers Association, dostęp online <http://oaspa.org/why-cc-by/>

WARTO ZAUWAŻYĆ, ŻE CHOĆ CZĘSTO KUSZĄCE DLA AUTORÓW OGRANICZENIA W POZOSTAŁYCH LICENCJACH SĄ REKLAMOWANE PRZEZ WYDAWCÓW JAKO MODEL OA, NIE SĄ NIM WEDŁUG NAJNOWSZYCH REKOMENDACJI BUDAPESZTEŃSKIEJ INICJATYWY OPEN ACCESS. WYDAWCY, KTÓRZY UMOŻLIWIAJĄ PUBLIKOWANIE U SIEBIE WYŁĄCZNIE NA LICENCJI NP. CREATIVE COMMONS UZNANIE AUTORSTWA UŻYCIEM NIEKOMERCYJNE BEZ UTWORÓW ZALEŻNYCH, W ISTOCIE REALIZUJĄ JEDYNIENIE POSTULAT DOSTĘPNOŚCI, A NIE WOLNEGO I OTWARTEGO DOSTĘPU.

jak czytać umowy? wskazówki dla twórców

Prawo autorskie to pojęcie oznaczające ogół praw przysługujących autorowi utworu oraz normy prawne upoważniające go do decydowania o użytkowaniu dzieła i czerpaniu z niego korzyści finansowych. Prawo autorskie jest formą przyznanego twórcy lub posiadaczowi praw do utworu czasowego monopolu, który chroni jego interesy i pozwala mu zarabiać na utworze przez określony czas. To również system, który pozwala posiadaczowi praw decydować o tym, jak zostanie wykorzystane jego dzieło. Dlatego podpisując umowę z wydawcą, warto poświęcić chwilę, aby zastanowić się nad zakresem uprawnień, które przekazujemy.

Przedmiotem prawa autorskiego jest każdy utwór zdefiniowany jako przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze – od twórczości naukowej, poprzez filmy, gazety, oprogramowanie komputerowe, aż po notatki na Twoim blogu. Na mocy ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych wszystko to podlega ochronie od chwili ustalenia.

WIELE INFORMACJI NA TEMAT POLITYKI WYDAWNICZEJ ZNAJDIEMY NA STRONACH WYDAWCÓW. BARDZO CZĘSTO OPISUJĄ ONI WARUNKI, NA KTÓRYCH WSPÓŁPRACUJĄ Z NAUKOWCAMI, POZWALAJĄ NA WGLĄD W UMOWY CZY REGULAMINY. TAKŻE WIDOCZNE NA STRONACH OZNACZENIA, NP. IKONKI LICENCJI CREATIVE COMMONS, MOGĄ WSKAZYWAĆ SPOSÓB WYDAWANIA PRAC.

PRZED ROZMOWĄ Z WYDAWCĄ DOBRZE JEST PRZYGOTOWAĆ SIĘ DO DYSKUSJI, ZAPOZNAJĄC SIĘ Z NAJWAŻNIEJSZYMI ZASADAMI.

Prawa przysługujące autorowi dzielimy na osobiste oraz majątkowe.

> **Prawa osobiste** (nazywane również moralnymi) chronią intelektualny związek autora z jego dziełem oraz integralność (tzn. nienaruszalność) dzieła jako całości; są niezbywalne i nieograniczone w czasie. Oznacza to, że pomimo upływu tysięcy lat, Homera dalej uznajemy za autora „Iliady”, a „Mona Lisa” na zawsze pozostanie dziełem Leonarda da Vinci.

> **Prawa majątkowe** chronią finansowe interesy twórców i wydawców poprzez kontrolę tego, kto może korzystać z utworu (kopiować, rozpowszechniać, modyfikować). Nieobjęte ochroną są idee, wzory matematyczne, znaki i symbole państwowe, dokumenty i materiały urzędowe. Prawa majątkowe są zbywalne, można je przekazać (odpłatnie lub nieodpłatnie) innym podmiotom, które tym samym otrzymują możliwość dalszej kontroli sposobów wykorzystania dzieła. To ta kategoria jest przedmiotem umów z wydawcami.

UMOWY NIE ZAWSZE SĄ FORMUŁOWANE W KLAROWNY SPOSÓB: MOŻE ZDARZYĆ SIĘ, ŻE NIE SĄ NAWET NAZYWANE UMOWAMI. MOGĄ BYĆ OPISANE JAKO OŚWIADCZENIA LUB PRZYJĄĆ FORMUŁĘ AKCEPTACJI REGULAMINU WYDAWCY. W NIEKTÓRYCH WYPADKACH WIAŻĄCĄ UMOWĄ MOŻE BYĆ WIADOMOŚĆ E-MAIL ALBO USTNA ZGODA NA PEWIEN ZAKRES WYKORZYSTANIA UTWORU. DLATEGO DECYDUJĄC SIĘ NA PUBLIKACJĘ PRACY, WARTO ZASTANOWIĆ SIĘ NAD POSTANOWIENIAMI, NA KTÓRE SIĘ GODZIMY.

Istnieją dwa rodzaje umów, które twórca może zawrzeć z wydawcą:

- 1. umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych**
- 2. umowa licencyjna**

Podstawą wszelkich umów są pola eksploatacji. Za tym prawniczym terminem kryją się po prostu sposoby i zasady wykorzystania utworu. Polem eksploatacji może być np. druk, publikacja w Internecie czy zgoda na publiczne odczytanie pracy. Każdy samodzielny sposób na wykorzystanie utworu jest polem eksploatacji i nie istnieje ich zamknięty katalog, ale opis występujący w artykule 50. Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 1994 r. jest wzorcem, który obejmuje wszystkie znane obecnie metody wykorzystania dzieła.

„ZNANE OBECNIE” TO WYRAŻENIE, KTÓRE WARTO ZAPAMIĘTAĆ: NIE MOŻNA PODPISAC UMOWY NA WYKORZYSTANIE UTWORU NA POLACH EKSPLOATACJI, KTÓRE NIE ISTNIEJĄ. MA TO PEWNE PRAKTYCZNE KONSEKWENCJE DLA AUTORÓW – JEŚLI WYDAWALI PRACE PRZED UPOWSZECHNIENIEM SIĘ INTERNETU, TO ICH WYDAWCY PRAWDOPODOBNI NIE POSIADAJĄ PRAWA DO PUBLIKACJI ICH DZIEŁ W SIECI.

UMOWY PODPISYWANE PRZED DRUGĄ POŁOWĄ LAT 90. MOGŁY OBEJMOWAĆ WSZYSTKIE ANALOGOWE SPOSOBY WYKORZYSTANIA DZIEŁ (POLA EKSPLOATACJI), ALE NIE MOGŁY OBJĄC TECHNOLOGII, KTÓRE JESZCZE NIE ISTNIAŁY. MOŻE STANOWIĆ TO PEWIEN PROBLEM DLA WYDAWCÓW, KTÓRZY CHCIELIBY UDOSTĘPNIAC POSIADANE PRZEZ SIEBIE POZYCJE W INTERNECIE, ALE RÓWNOCZEŚNIE STANOWI TO SZANSĘ DLA AUTORÓW, KTÓRZY CHCIELIBY DAĆ SWOIM DZIEŁOM NOWE ŻYCIE.

Aby umowa była jasna i nie pozostawiała wątpliwości przy udzielaniu zgody na wykorzystanie na wszystkich polach eksploatacji, warto korzystać z ustawowych określeń, a zawężając wykorzystanie, stosować własne, precyzyjne określenia (np. „publikacja w Internecie na stronach wydawcy”).

Przeniesienie autorskich praw majątkowych

Umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych wiąże się z przekazaniem wydawcy uprawnień do decydowania o wykorzystaniu dzieła. Autor traci możliwość decydowania o swoim utworze na każdym z pól eksploatacji, do którego prawa przekazał.

SZUKAJĄC ANALOGII POMIĘDZY UMOWAMI PRAWNOAUTORSKIMI, A INNYMI DZIEDZINAMI ŻYCIA, MOŻNA WYOBRAZIĆ SOBIE DROGĘ BIEGNĄCĄ PRZEZ NASZĄ POSESJĘ. JESTEŚMY WŁAŚCICIELAMI ZIEMI I W ZWIĄZKU Z TYM MOŻEMY DOWOLNIE DECYDOWAĆ O JEJ WYKORZYSTANIU.

UMOWA O PRZENIESIENIE PRAW NA WSZYSTKICH POLACH EKSPLOATACJI BĘDZIE ODPOWIEDNIKIEM SPRZEDAŻY DROGI INWESTOROWI: PO PODPISANIU UMOWY TO ON BĘDZIE DECYDOWAŁ O TYM, JAK WYKORZYSTAĆ DROGĘ. UDZIELENIE LICENCJI BYŁOBY SYTUACJĄ, W KTÓREJ POZOSTAJEMY WŁAŚCICIELAMI DROGI, ALE POZWALAMY INNYM Z NIEJ KORZYSTAĆ NA PEWNYCH WARUNKACH. MOŻEMY NP. ZABRONIĆ WJAZDU CIĘŻARÓWKOM, POBIERAĆ OPŁATĘ ZA PRZEJAZD SAMOCHODÓW, A ROWERZYSTOM POZWOLIĆ

JEŹDZIĆ ZA DARMO. MOŻEMY RÓWNIEŻ WYZNACZYĆ GODZINY, KIEDY NA NASZEJ DRODZE ODBYWA SIĘ RUCH. RÓWNOCZEŚNIE CAŁY CZAS POZOSTAJEMY WŁAŚCICIELAMI TERENU I W DOWOLNEJ CHWILI MOŻEMY WYCOFAĆ NASZĄ ZGODĘ ORAZ ZMIENIĆ WARUNKI. W OPISANEJ SYTUACJI POSZCZEGÓLNE TYPY WYKORZYSTANIA DROGI ODPOWIADAJĄ SPOSOBOWI, W JAKI DZIAŁAJĄ POLA EKSPLOATACJI.

Umowa o przeniesienie praw musi powstać w formie pisemnej pod rygorem nieważności i musi dokładnie określać pola eksploatacji. Dlatego podpisując taką umowę, pamiętaj o kilku rzeczach:

> **Pola eksploatacji.** W przypadku **przeniesienia praw majątkowych** warto zwrócić szczególną uwagę na **pola eksploatacji**, jakich dotyczy umowa (druk/Internet/film/audio itd.). Wybrane pola eksploatacji muszą być wymienione w umowie. Aby zagwarantować sobie możliwość własnej publikacji utworu, warto zachować sobie pewne pola eksploatacji; szczególnie istotna jest możliwość wydawania w Internecie.

> **Zobowiązania nabywcy praw.** Zasady, na jakich nabywca praw zobowiązuje się rozpowszechnić utwór, powinny być jasno określone (np. nakład, termin publikacji, kanały dystrybucji, metody promocji itd.).

> **Wybór sposobu korzystania z praw.** Nabywca, któremu przekazujesz prawa do utworu na wszystkich polach eksploatacji, może (ale nie musi!) na wybranym polu zastosować licencję Creative Commons, np. wydawca posiadający prawa do książki na wszystkich polach eksploatacji może wyrazić zgodę na udostępnienie jej treści w Internecie (lub udostępnić ją po upływie uzgodnionego czasu, tzw. okresie karencji).

Jeśli zależy Ci, aby Twoja publikacja została udostępniona na wolnej lub otwartej licencji, możesz w umowie o przeniesienie praw umieścić zapis o wzajemnych zobowiązaniach autora oraz nabywcy praw – dzięki temu odzyskasz możliwość dysponowania swoim dziełem. Chociaż posiadaczem praw będzie nabywca, to udzielona przez niego licencja pozwoli Ci swobodnie korzystać z dzieła.

WCIAŻ POWTARZAJĄ SIĘ SYTUACJE, W KTÓRYCH WYDAWCY W OGÓLE NIE PODPISUJĄ UMÓW – ANI LICENCYJNYCH, ANI O PRZENIESIENIE PRAW. W TAKIEJ SYTUACJI AUTOR ZACHOWUJE PEŁNIĘ PRAW DO UTWORU, MOŻE NAWET SPRZEDAĆ JE INNEMU WYDAWCY.

DZIEJE SIĘ TAK DLATEGO, ŻE TYLKO LICENCJE NIETYŁĄCZNE NIE WYMAGAJĄ PISEMNEJ UMOWY; PRZENIESIENIE PRAW LUB LICENCJA WYŁĄCZNA MUSZĄ ZOSTAĆ UTRWALONE W FORMIE PISEMNEJ.

Umowa licencyjna

Umowa licencyjna pozwala autorowi zachować prawa do swojej pracy, a wydawcy korzystać z niej na określonych warunkach. Mamy dwa typy licencji: wyłączne oraz niewyłączne.

> **Wyłączność umowy** to kategoria, która skupia się wokół zagadnienia pól eksploatacji. Umowa licencyjna wyłączna daje wydawcy wyłączność na korzystanie z utworu na określonych polach eksploatacji. Z punktu widzenia twórcy jest to sytuacja podobna do przeniesienia praw, ponieważ na czas trwania umowy traci on możliwość swobodnego korzystania z utworu na rzecz wydawcy.

WRACAJĄC DO PRZYKŁADU DROGI: UMOWA LICENCYJNA WYŁĄCZNA BĘDZIE BLISKA NP. DŁUGOTERMINOWEJ DZIERŻAWIE. INWESTOR OTRZYMUJE PEŁNĄ SWOBODĘ WYKORZYSTANIA TERENU NA WIELE LAT, ALE WCIAŻ ISTNIEJE MOŻLIWOŚĆ ZERWANIA UMOWY NA OKREŚLONYCH W NIEJ ZASADACH. LICENCJA NIETYŁĄCZNA BYŁABY SYTUACJĄ, W KTÓREJ POZWOLIMY INWESTOROWI KORZYSTAĆ Z NASZEJ DROGI, ALE ZACHOWUJEMY PRAWO, ABY NA PODOBNE WYKORZYSTANIE POZWOLIĆ RÓWNIEŻ INNYM, TZN. NIE GWARANTUJEMY MU MONOPOLU NA WYKORZYSTANIE TERENU.

> Zawierając **umowę licencyjną**, warto najpierw zwrócić uwagę na to, czy jest ona **wyłączna**, czy **niewyłączna**, tzn. czy przekazujesz prawa do publikowania na wyszczególnionych polach eksploatacji wyłącznie tej instytucji, z którą podpisujesz umowę, czy równocześnie nadal możesz z nich korzystać. Jeśli podpisujesz umowę na licencję niewyłączną, możesz także udzielać licencji innym podmiotom lub instytucjom oraz gwarantujesz sobie możliwość publikowania np. w Internecie.

> **Pola eksploatacji.** Jeżeli umowa licencyjna jest umową wyłączną, to podobnie jak w przypadku umowy o przeniesienie praw ważne są dla Ciebie pola eksploatacji. Przekazując swoje uprawnienia komuś innemu, tracisz możliwość decydowania o sposobach wykorzystania dzieła na czas trwania licencji. Trzeba jednak pamiętać, że także w przypadku licencji niewyłącznych, przy których nie grozi Ci utrata kontroli nad wykorzystaniem dzieła, należy świadomie udzielać zgody na kolejne pola eksploatacji.

LICENCJE WYŁĄCZNE MUSZĄ ZOSTAĆ UDZIELONE NA PIŚMIE I MUSI ZNALEŹĆ SIĘ W NICH DOKŁADNIE OPISANY KATALOG PÓL EKSPLOATACJI, NA WYKORZYSTANIE KTÓRYCH SIĘ GODZIMY.

LICENCJE NIETYCZNE MOGĄ ZOSTAĆ UDZIELONE W DOWOLNEJ FORMIE, MOŻE BYĆ TO USTNA ZGODA, A NAWET SKINIENIE GŁOWĄ W ODPOWIEDZI NA PYTANIE.

BARDZO CZĘSTO PODPISUJĄC RÓŻNORAKIE OŚWIADCZENIA, ZAZNACZAJĄC KRATKĘ „ZGADZAM SIĘ NA REGULAMIN” CZY ODPISUJĄC KRÓTKIM „OK” NA MAILA OD WYDAWCY, W RZECZYWISTOŚCI UDZIELAMY NIETYCZNEJ LICENCJI. NIESTETY, WIĘKSZOŚĆ ZACHOWAŃ TEGO TYPU NIE POZOSTAWIA PO SOBIE ŚLADU, KTÓRY POZWOLIŁBY ŚWIADOMIE ZARZĄDZAĆ PRAWAMI DO WŁASNYCH UTWORÓW CZY PRAWAMI PRZEZ NAS NABYTYMI.

DLATEGO NALEŻY UWAŻNIE CZYTAĆ WSZELKIE OŚWIADCZENIA I DOKUMENTY DAWANE NAM DO PODPISANIA, ABY WIEDZIEĆ, KTO UZYSKUJE PRAWO DO KORZYSTANIA Z NASZEJ TWÓRCZOŚCI. WARTO TEŻ DLA PORZĄDKU SPI-SYWAĆ UMOWY LICENCYJNE NIETYCZNE, NAWET JEŚLI NIE JEST TO WYMAGANE Z PUNKTU WIDZENIA PRAWA.

> **Czas trwania umowy.** Umowa licencyjna różni się od umowy o przeniesieniu praw także tym, że może być zawarta na czas określony. Warto zwrócić uwagę na warunki umowy w świetle czasu jej trwania. Im dłuższy czas obowiązywania umowy, tym ważniejsze jest zarezerwowanie sobie pola eksploatacji, na którym chcemy samodzielnie rozpowszechnić utwór. Wszystkie warunki umowy warto skonfrontować z proponowanym okresem jej obowiązywania.

> Istnieje również możliwość przyznania wydawcy **czasowej wyłączności** (np. na jeden rok) do publikacji na wszystkich polach eksploatacji, a po upływie tego czasu pozostawienie mu wyłącznego prawa jedynie do jed-

nego z tych pól (czyli po upływie określonego terminu zyskujemy prawo do publikowania utworu np. w sieci na własnych warunkach).

> **Obowiązki twórcy.** Twórca może zobowiązać się do współpracy z wydawcą w celu promocji utworu, warto jednak określić jasne ramy tej współpracy (czas trwania, liczbę spotkań autorskich/promocyjnych itd.).

Rodzaje relacji prawnych autora

Przedstawione powyżej reguły rządzące prawem autorskim i umowami zawieranymi w jego ramach mają charakter podstawowy. Jako autor powinien jednak zdawać sobie sprawę z tego, że praktyka pracy naukowej bywa niestety o wiele bardziej skomplikowana.

Autor pracy nie zawsze będzie posiadaczem pełni praw do niej i nie zawsze będzie mógł dysponować nimi od momentu napisania dzieła. Wynika to z ustawy o prawie autorskim, która daje uczelniom prawo do pierwszej publikacji dzieła, a pracodawcom prawa autorskie majątkowe do utworów wykonanych w ramach stosunku pracy.

Poniżej zaprezentowane są cztery najczęściej spotykane przypadki, jednak zastosowanie podanych rozwiązań zawsze zależy od konkretnej sytuacji i kontekstu.

1. Pracodawca przejmuje prawa do utworu pracowniczego w momencie jego przyjęcia.

Ustawa o prawie autorskim mówi, że pracodawca przejmuje prawa autorskie majątkowe do **utworów pracowniczych** w momencie ich przyjęcia, jeśli były one tworzone w ramach stosunku pracy. Oznacza to, że będzie on posiadaczem praw do wszystkich grafik stworzonych przez zatrudnianych przez niego grafików i tekstów stworzonych przez zatrudnionych przez niego analityków.

Przepis ten obowiązuje w instytucjach naukowych tylko w wyjątkowych sytuacjach: **relacje na uczelniach na ogół nie podlegają tym akurat regulacjom.**

2. Instytucja naukowa otrzymuje prawo do pierwokupu wszystkich pracowniczych utworów naukowych, ale nie przejmuje do nich praw.

Prawa do naukowych utworów pracowniczych – w przeciwieństwie do „zwykłych” utworów pracowniczych – nie przechodzą automatycznie na

pracodawcę, ale wiążą się z nimi inne ograniczenia dla autorów. Instytucje naukowe otrzymują ograniczone czasowo prawo do pierwszej publikacji oraz do pierwokupu pracy stworzonej przez jej pracowników. Nie oznacza to, że autor nie może opublikować swojej pracy, zanim zrobi to uczelnia. Mowa jest tylko o trwającym sześć miesięcy okresie, w którym uczelnia decyduje o publikacji oraz o tym, czy chce kupić prawa do pracy. Autor nie ma obowiązku sprzedać praw, jeśli nie godzi się na warunki proponowane przez uczelnię. Po zakończeniu okresu embargo twórca dysponuje pełnią praw majątkowych, o ile nie sprzedał ich uczelni.

3. Autor posiada pełnię praw autorskich.

To najprostsza do opisanego sytuacja, która daje autorowi największą wolność w zakresie dysponowania swoim dziełem. Zakłada ona, że autor posiada pełnię praw autorskich i może nimi zarządzać zgodnie z zasadami opisanymi w poprzednim rozdziale.

Sytuacja ta ma miejsce albo po zakończeniu opisanego w poprzednim punkcie embargo, albo jeśli autor pisał pracę poza jakimikolwiek obowiązkami służbowymi.

4. Autor chce stworzyć utwór zależny, np. tłumaczenie pracy naukowej.

Tłumaczenie pracy jest utworem zależnym i jako takie wymaga zgody posiadacza praw. Równocześnie tłumaczenie jest samo w sobie nowym utworem, którego wykorzystanie wymaga zarówno zgody autora oryginału, jak i tłumacza.

Chcąc przetłumaczyć cudzą pracę, musimy uzyskać na to zgodę od posiadacza praw, a chcąc udzielić zgody na tłumaczenie, musimy być pewni, że dysponujemy prawami do własnych utworów.

otwieranie publikacji przez autora

W jaki sposób możesz doprowadzić do tego, że Twoje publikacje – archiwalne lub bieżące, będą dostępne w sposób otwarty (Open Access lub wolne licencje)? Poniżej przedstawiamy typowe sytuacje oraz kilka wskazówek, na co zwracać w nich uwagę.

1. Jeśli, jako autor, nie podpisujesz umowy na publikację w wydawnictwie, a mimo to będziesz publikowany, to oznacza, że udzielasz wydawcy licencji niewyłącznej. Wszystkie prawa majątkowe zostają przy Tobie i możesz swobodnie dysponować swoją publikacją.

2. Udzielenie licencji wydawcy.

W tym przypadku istotne będzie dla Ciebie określenie zakresu oraz czasu trwania licencji. Należy pamiętać, że licencja to czasowe udzielenie zgody na korzystanie z utworu, po której wygaśnięciu pełne prawa do publikacji wracają do autora.

Istnieją dwa rodzaje licencji:

> **licencja niewyłączna** – udzielając tej licencji, możesz zezwalać na niezależne wykorzystywanie utworu przez wiele osób lub instytucji. Udzielenie wydawcy licencji niewyłącznej gwarantuje Ci dalszą możliwość publikowania np. w Internecie oraz udzielania licencji innym podmiotom lub instytucjom. Tego typu licencjami są m.in. licencje Creative Commons.

> **licencja wyłączna** – przekazujesz w niej prawa do publikowania na wyszczególnionych polach eksploatacji wyłącznie tej instytucji, z którą podpisujesz umowę. Jeśli chcesz zachować możliwość udostępnienia swojej publikacji w otwartym dostępie, musisz wymóc takie zobowiązanie na instytucji, której udzielasz licencji (czyli z którą podpisujesz umowę).

3. Przeniesienie autorskich praw majątkowych.

W tej sytuacji kluczowe będzie określenie, na jaki zakres sposobów korzystania z utworu przekazujesz prawa ich nabywcy oraz jakie zobowiązania nabywcy wobec siebie możesz wynegocjować, podpisując umowę.

4. Samodzielne udostępnienie publikacji na wolnej licencji.

Jeśli jesteś posiadaczem pełni praw do dzieła (osobistych i majątkowych, nieograniczonych żadną licencją wyłączną, np. dla wydawcy na druk), możesz samodzielnie opublikować materiał, udzielając na niego niewyłącznej licencji np. Creative Commons Uznanie autorstwa (CC BY).

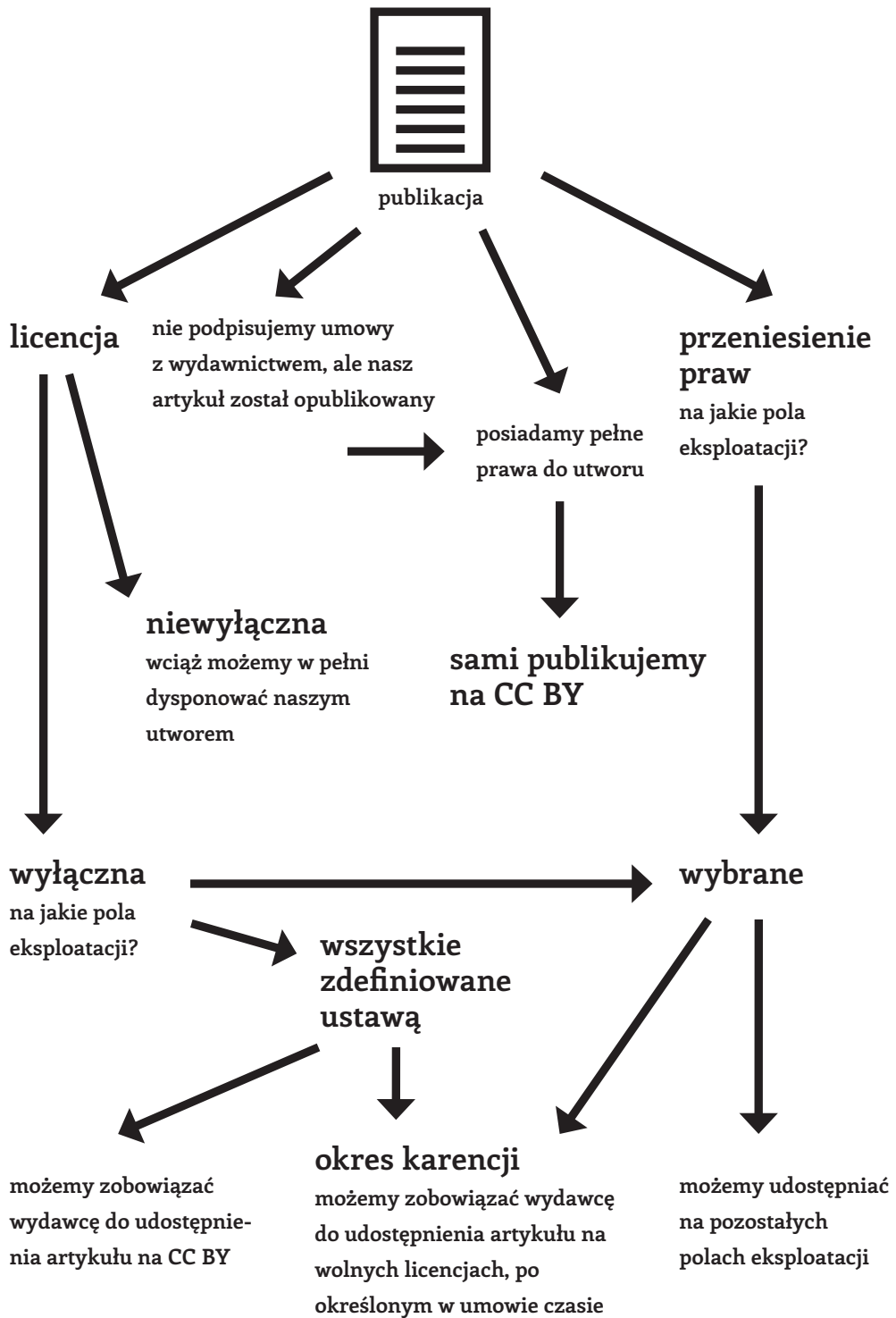
JEŚLI CHCESZ OTWORZYĆ DOSTĘP DO SWOJEJ PUBLIKACJI ARCHIWALNEJ, A NIE ZACHOWAŁEŚ UMOWY, PAMIĘTAJ, ŻE WYDAWNICTWO POWINNO, NA TWOJĄ PROŚBĘ, UDOSTĘPNIĆ CI KOPIĘ UMOWY. DOMYŚLNIE AUTORSKIE PRAWA MAJĄTKOWE SĄ ZAWSZE PRZY AUTORZE PUBLIKACJI. NA WYDAWNICTWIE CIAŻY CIĘŻAR DOWODOWY. JEŚLI WYDAWNICTWO NIE POTRAFI UDOWODNIĆ, ŻE POSIADA WYŁĄCZNOŚĆ NA WYKORZYSTYWANIE TWOICH UTWORÓW NA OKREŚLONYCH POLACH EKSPLOATACJI W OKREŚLONYM CZASIE, MOŻESZ DZIAŁAĆ TAK, JAKBYŚ SWOBODNIE DYSPONOWAŁ PEŁNIĄ PRAW MAJĄTKOWYCH DO PUBLIKACJI.

Pamiętaj, by sprawdzić i precyzyjnie określić wybrane pola eksploatacji (sposoby korzystania z utworu), np. z art. 50. Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r.

> W przypadku przeniesienia praw na wszystkie pola eksploatacji, jako autor masz prawo zobowiązać wydawcę odpowiednim zapisem w umowie do udostępnienia publikacji na wolnych licencjach (jak we wzorach umów proponowanych przez Koalicję Otwartej Edukacji, koed.org.pl/wzory-umow/).

> W celu umożliwienia publikacji samodzielnie, np. w Internecie, autor może pozostawić sobie pewne pola eksploatacji. Pamiętaj, że każda umowa podlega negocjacji, wystarczy chcieć i pytać o to wydawcę.

> Autor może zobowiązać wydawcę do określenia okresu karencji dla swojej publikacji, czyli czasu, po którym zostanie ona udostępniona na wolnej licencji.

dlaczego warto publikować prace naukowe na wolnych licencjach?

1. Możliwość dotarcia do szerszej grupy odbiorców i większej liczby czytelników.

W przeciwieństwie do wersji papierowej, z cyfrowej kopii może korzystać wielu użytkowników w jednym czasie. Dodatkowo, jeżeli materiał znajduje się w kilku miejscach w Internecie, zwiększasz szansę czytelników na dotarcie do niego z różnych źródeł.

2. Szansa na zwiększenie cytowalności,

która przekłada się na podwyższenie indeksu Hirscha. Twoje szanse są szczególnie duże, jeśli już publikowałeś i miałeś cytowania wcześniej. Jednak i dla początkujących naukowców publikowanie na wolnych licencjach jest bardzo korzystne, bo znacznie ułatwia zostanie zauważonym i cytowanym.

3. Zwiększenie prestiżu swojego i swojej jednostki naukowej.

Wyższa cytowalność przekłada się pozytywnie na ocenę parametryczną jednostki naukowej, co działa na Twoją korzyść, jako pracownika danej instytucji, a także zwiększa szanse w konkursach grantowych, w których osiągnięcia naukowca oceniane są na podstawie wskaźników cytowań.

4. Optymalizacja korzyści Twoich i świata nauki.

Publikacja na licencji CC BY, czyli uznanie autorstwa, daje Ci szansę na optymalizację korzyści płynących z otwartego dostępu do wiedzy: szerokiej dostępności dzieła, możliwości publikowania i dystrybucji w kraju

i zagranicą, użycia czy powtórnego wykorzystania Twojej pracy, w tym tłumaczenia na obce języki. To licencja rekomendowana przez Budapeszteńską Inicjatywę Open Access.

5. Włączenie się do pozytywnych nowych trendów naukowych.

Publikowanie na otwartych licencjach to jeden z najważniejszych kierunków rozwoju dzisiejszej nauki, dążącej do jak najszerszego otwierania dostępu do wiedzy.

6. Model, w którym publikują uznani naukowcy.

Otwarte licencje są stosowane przez coraz większą grupę uznanych naukowców, m.in. prof. Włodzimierza Lengauera, prof. Marię Poprzeczką, prof. Henryka Samsonowicza, prof. Małgorzatę Szpakowską czy dr. Emanuela Kulczyckiego.

7. Otwarcie się na nowe grupy odbiorców.

Publikowanie na wolnych licencjach ułatwia dotarcie do szerszej grupy czytelników, szczególnie młodych ludzi, dla których pierwszym miejscem poszukiwań jest wyszukiwarka internetowa: studentów i pasjonatów. Umieszczając swoją publikację w Internecie, przyczyniasz się do budowania kapitału kulturowego i dostępnej dla wszystkich wiedzy.

8. Większy dostęp do autoryzowanych materiałów naukowych w Internecie.

Publikowanie na wolnych licencjach zmniejsza nieautoryzowany obieg publikacji naukowych. Pojawianie się w Internecie publikacji udostępnianych przez wydawców, które są lepszej jakości, niż materiały zeskanowane przez użytkowników, sprawia, że czytelnicy chętniej korzystają z autoryzowanych materiałów. Dobra jakość umożliwia użytkownikom przerobienie plików np. na formaty ePUB, MOBI czy DAISY, dzięki czemu publikacje stają się dostępne także dla osób niepełnosprawnych, np. z wadami wzroku.

9. Większa liczba miejsc, z których można dotrzeć do tekstu.

Materiały opublikowane na wolnych licencjach łatwo szybko znaleźć nie tylko dzięki mnogości pomagających w tym narzędzi (wyszukiwarki standardowe i naukowe, np. Google Scholar), ale również dlatego, że mogą znajdować się jednocześnie w wielu miejscach w Internecie (np. na stronie

wydawcy, w repozytorium instytucjonalnym). Umożliwia to dotarcie do materiału osobom, które stosują różne strategie poszukiwania informacji.

10. Rozwój komunikacji naukowej.

Publikowanie na wolnych licencjach ułatwia dyskusję wśród naukowców, pozwalając m.in. szybciej uzupełnić badania lub publikację (także dzięki temu, że inni naukowcy od razu uzyskują dostęp do pracy i mogą ją skomentować), wzbogacić o nowe punkty widzenia, a także nawiązać współpracę z innymi badaczami.

11. Większa trwałość publikacji.

Umieszczenie publikacji w kilku miejscach zwiększa szansę na jej przetrwanie, a w konsekwencji umożliwia dotarcie do niej nawet po wielu latach, co jest szczególnie istotne w przypadku nauk humanistycznych.

12. Dodatkowa możliwość zdobycia finansowania,

czego przykładem jest m.in. grant z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na publikację na jednej z otwartych licencji w wydawnictwie Springer.

13. Pełnia praw do swojej twórczości.

Podpisując z wydawcą wolną umowę licencyjną, zachowujesz pełnię praw majątkowych (w przeciwieństwie do umowy z przeniesieniem majątkowych praw autorskich). Możesz wówczas opublikować pracę równolegle w różnych repozytoriach, w serwisach internetowych dla naukowców (np. Academia.edu), na własnej stronie internetowej lub blogu.

14. Ułatwienie czytelnikom cytowania Twojej publikacji.

Udostępniając swoją publikację w wersji cyfrowej, nie tylko ułatwiasz pracę innym naukowcom, którzy chcą ją zacytować, a korzystają z menedżera bibliografii (np. Zotero), ale zmniejszasz też ryzyko wystąpienia błędów w odnośnikach do swojej twórczości (np. literówek w nazwisku), a tym samym ryzyko nieodnotowania cytowania swojej publikacji.

15. Większa szansa zindeksowania publikacji w zagranicznych bazach danych.

Dzięki otwartym licencjom publikacje stają się dostępne dla wszystkich na

całym świecie, co umożliwia zindeksowanie ich w zagranicznych bazach danych i dalsze zwiększanie ich zasięgu.

16. Obserwacja dalszego życia publikacji.

Publikując na otwartej licencji, możesz śledzić, gdzie i w jaki sposób dalej funkcjonuje Twoja praca, obserwować, przez kogo jest cytowana i łatwiej w ten sposób nawiązywać kontakty z zainteresowanymi Twoimi badaniami naukowcami.

17. Możliwość odniesienia się do swoich wcześniejszych publikacji.

Nauka to nieustanny proces, czasem więc można zmienić zdanie. Kiedy publikujesz swoje wcześniejsze prace na otwartych licencjach, łatwo możesz się do tego odnieść poprzez zamieszczenie komentarza do udostępnionego tekstu czy dodanie informacji o nowszych, bardziej aktualnych danych i źródłach. Dodatkowo łatwiej też jest sprawdzić kontekst, w jakim pojawia się np. znaleziony przez kogoś cytat z Twojej pracy, kiedy nie trzeba przeszukiwać papierowych egzemplarzy w poszukiwaniu określonego fragmentu, a wystarczy użyć opcji wyszukiwania w tekście.

jak przekonać wydawcę, aby opublikował moją pracę na wolnej licencji?

1. Sprawdzony model przyciągający aktywnych naukowców.

Wielu polskich i zagranicznych wydawców publikuje na otwartych licencjach i nadal dobrze funkcjonuje na rynku wydawnictw naukowych. Widoczność publikacji w często używanych bazach zachęca naukowców do publikowania w danym tytule, bo działa to na ich korzyść: umożliwia zliczanie cytowań, widoczność w Google Scholar i różnych bazach. Sama publikacja (a tym samym wydawca) częściej pojawia się w bieżącym dyskursie naukowym ze względu na łatwość dostępu i dzielenia się treścią.

2. Większa cytowalność publikacji.

Udostępnienie materiałów w Internecie pozwala dotrzeć do większej grupy odbiorców, co zwiększa szansę na kolejne cytowania.

3. Szansa na podwyższenie współczynnika Impact Factor.

Większa cytowalność prac może przełożyć się na wzrost liczby cytowań, a co za tym idzie na wzrost wskaźnika Impact Factor czasopisma.

4. Łatwiejszy dostęp dla zagranicznych odbiorców.

Wolne licencje to szansa na zwiększenie widoczności czasopisma wśród zagranicznych naukowców oraz w zagranicznych ośrodkach naukowych.

5. Trwała atrybucja i poprawne metadane.

Publikacja zawsze może być dokładnie oznaczona, jasno wskazując nie tylko jej autora, ale i wydawcę, redaktora, numer wydania, miejsce i czas pierwszej publikacji. Dzięki wpisaniu metadanych na stałe przez samego wydawcę gwarantowana jest także ich poprawność.

6. Ułatwienie przy wykrywaniu plagiatów.

Publikowanie treści na wolnych licencjach pozwala zarówno innym, jak i Tobie i Twojemu wydawcy w łatwiejszy sposób rozpoznawać plagiaty.

7. Przyspieszenie tempa procesu wydawniczego.

Dostępne jest otwarte oprogramowanie do przeprowadzania pełnego procesu wydawniczego, co bardzo usprawnia i przyspiesza prace, a jednocześnie pozwala na poprawne indeksowanie czasopisma przez bazy referencyjne (np. DOAJ) oraz wyszukiwarki naukowe (np. Google Scholar) i tym samym lepszą widoczność jego zawartości dla środowiska naukowego. Przykładem takiego darmowego systemu open source przetłumaczonego na język polski jest Open Journal Systems.

8. Zmniejszone koszty publikacji.

Przy publikacji elektronicznej wydawca nie ponosi kosztów dystrybucji wersji papierowej, jej druku, magazynowania itp.

9. Większa rozpoznawalność wydawcy w środowisku.

Publikowanie na otwartych licencjach to również dodatkowa promocja dla wydawcy, bo publikacja przez niego wydana swobodnie może rozchodzić się w coraz szerszych kręgach. Obieg publikacji przestaje być uzależniony od jej nakładu, który nie zawsze podyktowany jest wielkością przewidywanej grupy odbiorców, ale i kwestiami ekonomicznymi.

10. Szansa na namówienie do współpracy nowych autorów.

Publikowanie na otwartych licencjach pomaga zachęcić do współpracy zagranicznych naukowców, którzy dzięki zapewnionej wolną licencją widoczności w sieci i szerokiej dostępności pracy mogą być bardziej zainteresowani publikacją u danego wydawcy.

11. Zwiększenie zasięgu publikacji i wydawcy.

Większa dostępność tekstów autorów publikowanych przez wydawcę na otwartych licencjach ułatwia umieszczenie ich w bazach publikacji. Materiały takie w wersji elektronicznej mogą być także udostępniane przez zagraniczne biblioteki, które nie prenumerują danego czasopisma lub nie posiadają danej publikacji w wersji papierowej.

12. Działanie przeciw wykluczeniu.

Otwarte publikacje w sieci umożliwiają uczestnictwo w nauce i korzystanie z materiałów osobom niepełnosprawnym. Jest to także korzystne dla wydawcy, który w ten sposób zwiększa zasięg o grupę osób, które zwykle mają bardzo ograniczone możliwości zapoznawania się z publikacjami naukowymi. To nie tylko działanie na rzecz zwiększania spójności społecznej, ale również możliwe dodatkowe plusy w przypadku np. starania się o dofinansowanie ze środków publicznych.

13. Zaprezentowanie nowoczesnego podejścia.

Publikowanie na wolnych licencjach może pomóc w budowaniu pozytywnego wizerunku wydawnictwa wśród naukowców, którym zależy na tym, by także wydawca starał się o jak największą widoczność i cytowalność ich prac.

14. Wolne licencje to wspólna decyzja.

Jeśli wydawca nie chce publikować na wolnych licencjach, można z nim negocjować inne sposoby otwierania dostępu korzystne dla obu stron: i autora, i wydawcy.

jak zacząć? praktyczne porady

W sieci jest wiele zasobów dotyczących Open Access i narzędzi pozwalających naukowcom i wydawcom publikować w sposób otwarty. Poniższa lista odnośników nie jest wyczerpująca – w pigułce proponujemy sprawdzone przez nas najbardziej przydatne narzędzia i źródła.

1. Jeśli chcesz wiedzieć więcej o Open Access, zacznij od:

- > wprowadzenia do tematu otwartej nauki w serwisie Koalicji Otwartej Edukacji (<http://koed.org.pl/otwartosc/otwarta-nauka/>),
- > „Przewodnika po otwartej nauce”, opublikowanego przez Creative Commons Polska i ICM UW (<http://otwartanauka.pl/przewodnik-po-otwartejnauce/>),
- > kursu e-learningowego w OpenAGH na temat nowych modeli komunikacji naukowej (<http://otwartanauka.cel.agh.edu.pl/index.php?id=1&theme=1280>),
- > informacji w serwisie Open Access prowadzonym przez konsorcjum niemieckich uczelni (dostępne po angielsku i niemiecku) (<http://open-access.net/>),
- > zapoznania się z działaniami organizowanymi corocznie w październiku, również w polskich bibliotekach i na wielu uczelniach, czyli Tygodniem Open Access (<http://www.openaccessweek.org/>)

2. Jeśli chcesz dowiedzieć się więcej o zasadach publikowania na wolnych licencjach i innych zagadnieniach prawnych, polecamy

- > publikację Krzysztofa Siewicza „Otwarty dostęp do publikacji naukowych. Kwestie prawne” (<http://ceon.pl/pl/otwarta-nauka/kwestie-prawne>),
- > wzory umów licencyjnych opartych na wolnych licencjach, dostępne na stronie Koalicji Otwartej Edukacji (<http://koed.org.pl/wzory-umow/>),
- > artykuł Emanuela Kulczyckiego o wzorach umów wydawniczych (http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/wzory-umow-wydawniczych-dla-autorow-naukowych-i-wydawcow/).

3. Jeśli chcesz opublikować artykuł w czasopiśmie Open Access

- > Sprawdź w rejestrze czasopism publikujących w modelu OA (Directory of Open Access Journals), czy jest tam interesujący Cię tytuł (<http://www.doaj.org/>).
- > Nie wszystkie tytuły są już zarejestrowane w DOAJ. Jeśli nie ma tam tego, którego szukasz, sprawdź na stronie internetowej samego czasopisma, czy deklaruje ono publikację prac w modelu OA.
- > Możesz też sprawdzić politykę wydawniczą wybranego czasopisma w bazie SHERPA/RoMEO, która zawiera takie informacje dotyczące wielu międzynarodowych tytułów. Niestety na razie jest w niej niewiele polskich czasopism (<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>).
- > To, że dane czasopismo nie publikuje na otwartych licencjach, nie oznacza, że nie może zezwalać autorom na publikowanie artykułów w sposób otwarty.
- > W sprawie polityki wydawniczej czasopisma możesz też skontaktować się bezpośrednio z redakcją i ewentualnie prosić o zgodę na samodzielne opublikowanie artykułu na otwartej licencji.

4. Jeżeli chcesz umieścić artykuł w repozytorium

- > Sprawdź, czy Twoja instytucja ma już swoje repozytorium. Jeśli tak, sprawdź na stronie repozytorium, w jaki sposób umieścić tam swoją publikację. Jeśli nie, możesz skorzystać z ogólnopolskiego repozytorium prowadzonego przez Centrum Otwartej Nauki ICM (<http://depot.ceon.pl/>).
- > Możesz też poszukać innego odpowiedniego dla Ciebie repozytorium instytucjonalnego lub tematycznego za pomocą Directory of Open Access Repositories (DOAR) – spisu międzynarodowych repozytoriów i bibliotek cyfrowych (<http://www.openoar.org/>).

5. Jeżeli chcesz prawidłowo przygotować artykuł do publikacji na otwartej licencji i zwiększyć jego widoczność

- > Alternatywą dla publikacji w repozytorium jest publikacja tekstu na własnej stronie internetowej w postaci pliku PDF lub HTML. Dzięki kilku prostym działaniom możesz mu zapewnić widoczność porównywalną do tej, jaką zapewnia repozytorium.
- > Stronę z własnymi publikacjami możesz zgłosić do indeksowania przez Google Scholar, wypełniając formularz: <https://support.google.com/scholar/troubleshooter/2898950?hl=en>. Szczegółowo proces ten opisał Emanuel Kulczycki w poradniku „Jak dodać prace do Google Scholar i zwiększyć liczbę cytowań oraz indeks Hirscha” (<http://ekulczycki.pl/poradnik/>) – znajdziesz

tam także wiele innych przydatnych wskazówek.

> W celu spopularyzowania swojego dorobku naukowego, możesz skorzystać także z następujących serwisów:

- Google Scholar Citations, <http://www.google.com/citations>
- Research Gate, <https://www.researchgate.net>
- Academia.edu, <http://academia.edu/>
- Social Science Research Network, <http://www.ssrn.com/>
- ORCID, <http://orcid.org/>
- Figshare, <http://figshare.com/>

6. Jeśli chcesz opublikować swoją archiwalną książkę w Open Access

> Udostępnij ją w serwisie Biblioteka Otwartej Nauki. Zespół BON pomoże Ci także rozwikłać kwestie prawne, umożliwi digitalizację tytułu, biorąc na siebie jej koszty oraz opublikuje Twoją pracę w sposób otwarty: <http://bon.edu.pl>

7. Jeśli jesteś wydawcą i...

> myślisz o udostępnieniu archiwum swojego czasopisma w sieci, zrób to z pomocą zespołu projektu BazHum. Pomoże Ci z problemami prawno-autorskimi, zdigitalizuje numery Twojego czasopisma, których nie posiadasz w formie cyfrowej i przygotuje do udostępnienia w sieci zgodnie ze wszystkimi standardami. Jako wydawca nie będziesz musiał ponosić z tego tytułu żadnych kosztów: <http://czasopisma.bazhum.pl>.

> potrzebujesz narzędzia do publikowania czasopisma w sposób otwarty, skorzystaj z Open Journal Systems (<http://pkp.sfu.ca/?q=ojs>). Dzięki OJS możesz przenieść cały proces publikacji do sieci.

> chcesz zmienić model publikowania czasopisma na Open Access, zapoznaj się ze wskazówkami na temat kwestii prawnych (powyżej).

> chcesz, by wydawane przez Ciebie czasopismo wpisane było do baz referencyjnych i serwisów publikujących czasopisma lub książki Open Access, odwiedź:

- BazHum, <http://bazhum.pl>
- Federacja Bibliotek Cyfrowych, <http://fbc.pionier.net.pl/owoc>
- DOAJ, <http://www.doaj.org/>
- DOAB, <http://www.doabooks.org/>
- SHERPA/RoMEO, <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>
- Open Library of Humanities, <https://www.openlibhums.org/>

open access poza tradycyjnym publikowaniem naukowym

Otwarty dostęp do publikacji naukowych pozwala na powstawanie nowych form komunikacji naukowej w Internecie oraz nowych narzędzi dydaktycznych. Wykorzystywanie w ich publikowaniu wolnych licencji ułatwia zaś promowanie i popularyzację nauki.

Blogi naukowe

Jednym z przykładów zjawiska, które odmienia tradycyjny system obiegu publikacji naukowych, są blogi tworzone przez badaczy. Te formy komunikacji pomiędzy naukowcami oraz między naukowcami i społeczeństwem ewoluowały wprost z uczelnianych stron domowych, na których poszczególni akademicy umieszczali informacje o swojej pracy badawczej, publikowali zestawienia bibliograficzne swoich prac, relacje z konferencji itp. Formuła bloga pozwoliła na szybkie i łatwe aktualizowanie tych treści i umożliwiła interakcje między autorem i czytelnikami (komentarze). Dziś – także w humanistyce i naukach społecznych – blogi stanowią wartościowe uzupełnienie dla tradycyjnego modelu obiegu wiedzy, idei i informacji w systemie naukowym, opartego wciąż głównie na publikowaniu w druku.

Celem naukowego blogowania jest publikowanie bieżących informacji naukowych, wyjaśnianie złożonych problemów naukowych z wykorzystaniem odpowiednio uproszczonego języka, tak aby zrozumieć go mogli czytelnicy spoza sfery naukowej, oraz publikowanie recenzji naukowych (za Kouper, 2010). Naukowiec aktywny online powinien też – zdaniem Kouper – zajmować publicznie stanowisko wobec ważnych społecznie

kwestii, które dotyczą jego zainteresowań badawczych.

Blogowanie naukowe przybierać może oczywiście rozmaite formy: od publikowania tekstów naukowych z pełnym aparatem krytycznym, po pisanie o nauce czy działania popularyzacyjne, ma ono jednak już w międzynarodowym systemie naukowym określony status i pozycję. Blogi czytać możemy w serwisach internetowych czasopism takich jak „Nature” czy „Science” i w repozytoriach takich jak PLOS. Amerykańskie Towarzystwo Historyczne od 2005 roku patronuje ogłaszanej corocznie nagrodzie dla najlepszych blogów historycznych (Cliopatria Awards).

Potencjał blogów ujawnia się, kiedy recenzję ostatnio wydanej monografii czy opublikowanego w czasopiśmie tekstu lub informację o konferencji przeczytać można o wiele wcześniej niż w druku. Wobec długiego procesu wydawniczego blog staje się bardziej efektywnym sposobem dotarcia do treści naukowych.

Status wpisów publikowanych na blogach z reguły różni się od statusu materiałów publikowanych w czasopismach – nie podlegają one parametryzacji i nie są włączane do dorobku badacza, chociaż praca nad nimi często przypomina pracę nad zwykłym artykułem w recenzowanym czasopiśmie. W systemie ResearchBlogging.org indeksowane są blogi, których autorzy w kolejnych notkach recenzują publikowane w tradycyjnym modelu peer-review artykuły naukowe. Wiele z tych notek posiada własne przypisy i przygotowanie ich treści wymaga dużej pracy. Zwolennicy zmiany zasad parametryzacji proponują alternatywne modele oceny pracy naukowców (tzw. Altmetrics), które powinny uznawać także ich internetową aktywność. Opis koncepcji alternatywnej naukometrii wykracza poza zakres niniejszej publikacji, warto jednak się nim zainteresować. Otwarty dostęp do publikacji naukowych jest niezwykle istotny dla rozwoju blogosfery naukowej. Przy publikowaniu recenzji dostępność artykułu naukowego, do którego odwołuje się autor recenzji, wydaje się naturalna. Możliwość skorzystania z całego tekstu i swobodnego przytaczania fragmentów treści ułatwia dyskusję nad recenzją oraz – oczywiście – nad oryginalną pracą. W sytuacji ogromnej nadprodukcji tekstów naukowych można traktować blogosferę naukową jako system filtrujący najważniejsze i najciekawsze wątki naukowej debaty.

Blog naukowy może być także formą otwierania tych treści naukowych, które wciąż nie mogą być swobodnie dostępne w trybie Open Access. Kiedy z powodu umowy z uczelnią, wydawnictwem czy redakcją czasopisma

nie możemy opublikować własnej pracy w Internecie, jej obszernie streszczenie z najważniejszymi wątkami możemy opublikować w odpowiedniej notce na blogu. Na tej zasadzie działa prowadzony przez Bibliotekę Narodową projekt BABIN (Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informatyki), w ramach którego publikowane są streszczenia i omówienia artykułów także z zamkniętych czasopism naukowych.

Materiały dydaktyczne

Ideę otwartego dostępu odnieść można także do publikowania materiałów dydaktycznych. W najprostszej formie będą to sylabusy kursów akademickich, w których umieszcza się informacje o tematach poszczególnych zajęć, wymaganiach wobec studentów i obowiązkowej literaturze, z którą muszą się zapoznać. Wielu wykładowców akademickich także w Polsce udostępnia sylabusy online, choć niestety zazwyczaj nie oznacza w czytelny sposób zasad ich dalszego rozpowszechniania. Tymczasem opublikowanie sylabusu na wolnej licencji umożliwi wykorzystywanie go przez innych nauczycieli, którzy mogą dostosowywać go do własnych zajęć.

Obok podstawowych informacji o planie zajęć i literaturze, w sylabusie znaleźć się mogą konkretne materiały przeznaczone dla studentów: książki i artykuły naukowe, teksty źródłowe, nagrania multimedialne itp. Prawo autorskie umożliwia rozpowszechnianie ich w ramach grupy zajęciowej jedynie w zamkniętej sieci uczelnianej. Opublikowanie ich w Internecie będzie złamaniem prawa autorskiego, o ile oczywiście treści te nie są dostępne w którymś z trybów Open Access. Treści naukowe publikowane w otwartym dostępie to nie tylko efektywne wsparcie dla systemu komunikacji naukowej, ale też ułatwienie dla wykładowców i studentów. Obok sylabusów i materiałów naukowych, o otwartym dostępie w dydaktyce akademickiej możemy mówić także w przypadku kursów online udostępnianych przez uczelnie. W tym przypadku udostępnia się nagrania z wykładów i ćwiczeń oraz publikuje materiały dydaktyczne. Dziś czołowe uniwersytety takie jak Harvard, MIT czy Yale publikują nagrania dokumentujące kursy uczelniane na szeroką skalę i zawsze w trybie otwartego dostępu (choć zazwyczaj ograniczonego przynajmniej do wykorzystania niekomercyjnego). Masowe kursy online (MOOC – Massive Open Online Course) uznawane są za najważniejszą współczesną formę zdalnej edukacji. W ramach kursów uczestnicy mają możliwość obejrzenia

nagrań z wykładów, dostęp do sylabusów i list lektur oraz narzędzi pozwalających na ich wspólne omawianie online, a także zdalnie zaliczają kolokwia i egzaminy. Do najbardziej popularnych serwisów należy Coursera (<https://www.coursera.org/>) czy Udacity (<https://www.udacity.com/>). Nie brakuje oczywiście krytyków takiego modelu nauczania, których podstawowym zarzutem jest to, że studenci korzystający z MOOC nie uzyskują żadnych formalnych dokumentów akademickich po ukończeniu kursu.

W Polsce w dziedzinie otwartych edukacyjnych zasobów uniwersyteckich przoduje Akademia Górniczo-Hutnicza z portalem OpenAGH (open.agh.edu.pl/). Swoją portal edukacyjny ma również Toruński Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Wiele ciekawych zasobów, choć niepublikowanych w sposób systemowy, oferują również poszczególne wydziały uniwersytetów (np. popularny Ważniak, <http://wazniak.mimuw.edu.pl/> lub kursy matematyki Politechniki Wrocławskiej, <http://www.portal.pwr.wroc.pl/>).

Osobnym zagadnieniem są dopiero rozwijające się w Polsce repozytoria prac naukowych mające służyć łatwemu udostępnianiu wszelkich materiałów powstających na uczelniach. Własne repozytorium prowadzi Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu (repozytorium.amu.edu.pl/). Przykładem zaś pozainstytucjonalnego repozytorium jest CEON (<http://www.depot.ceon.pl/>), w którym swoje publikacje mogą zamieszczać naukowcy ze wszystkich uczelni.

Promocja nauki poprzez otwarty dostęp

Udostępnianie czasopism w wolnym dostępie oraz otwarte kursy online poza wymiarem edukacyjnym mają również wielkie znaczenie promocyjne dla samej uczelni i naukowców. Należy jednak pamiętać, że „otwartość” w tych sytuacjach może oznaczać wiele różnych rzeczy. I tak np. MOOC, otwarte z perspektywy możliwości zapisania się do nich każdego, rzadko oferują równocześnie otwarte zasoby edukacyjne, czyli dostępne na wolnych licencjach. Niemniej materiały i sposoby komunikacji naukowej inne niż publikacje naukowe rozwijają się bardzo szybko i coraz częściej stanowią o popularności całej uczelni lub poszczególnych naukowców, służą ich widoczności w sieci i przyciąganiu współpracowników, studentów lub po prostu uwagi świata pozanaukowego.

słowniczek

Altmetrics – nowa forma badania wpływu i zasięgu publikacji naukowych. Do tradycyjnych metod takich jak obliczanie cytowań, dodaje się także występowanie publikacji w serwisach do zarządzania opisami bibliograficznymi, serwisach społecznościowych oraz liczbę jej pobrań i udostępnień.

APC (Article Processing Charges) – opłata za publikację artykułu w czasopiśmie Open Access lub hybrydowym, związana z modelem złotym (Gold Open Access), w którym autor lub instytucja finansuje wydanie artykułu.

Biblioteka cyfrowa – biblioteka, w której wszystkie zbiory mają format cyfrowy i dostępne są za pośrednictwem komputera. Dostęp do nich można mieć na poziomie lokalnym (ograniczonym) lub za pośrednictwem Internetu. Służy ona do publikowania czasopism elektronicznych, e-booków oraz zdigitalizowanych materiałów w wersji tradycyjnej, a także zdjęć, obrazów, materiałów audiowizualnych i innych.

Cytowalność – zbadana statystycznie liczba cytowań danego tekstu, która służy ocenie jakości dorobku naukowca i/lub jakości danego czasopisma. Liczba cytowań jest istotnym czynnikiem przy ewaluacji czasopism, ubieganiu się o środki finansowe na badania oraz obliczaniu mierników wpływu czasopism i naukowców (Impact Factor, indeks Hirscha).

Czasopisma punktowane – tytuły znajdujące się na liście ministerialnej czasopism, która składa się z części A (czasopisma posiadające obliczony Impact Factor – IF), części B (czasopisma, które nie posiadają obliczonego IF), części C (czasopisma, która znajdują się w bazie ERIH). Za publikację w czasopismach z listy otrzymuje się odpowiednią liczbę punktów, które

pełnią istotną rolę na przykład przy procesie parametryzacji jednostek naukowych.

Czasopismo elektroniczne – czasopismo ukazujące się wyłącznie w formie elektronicznej.

Czasopismo hybrydowe – czasopismo ukazujące się równolegle w wydaniu papierowym i elektronicznym.

Czasopismo tradycyjne – czasopismo ukazujące się wyłącznie w formie papierowej.

Dostępność – cecha zasobu określająca, czy dokument może być odbierany i przetwarzany przez użytkowników bez konieczności rejestracji czy wnoszenia opłat, czy można go odczytać bez specjalistycznego oprogramowania. Jednocześnie za dostępne uznaje się dokumenty upublicznione w różnych formatach (na różne urządzenia), a także umożliwiające skorzystanie z nich przez osoby niepełnosprawne; np. udostępnienie w dokumencie warstwy tekstowej możliwej do odczytu przez syntezytor mowy lub udostępnienie pliku w formacie DAISY sprawia, że dokument jest dostępny dla osób niedowidzących lub niewidomych.

Impact Factor – wskaźnik wpływu czasopisma naukowego ustalany na podstawie liczby cytowań artykułów zamieszczanych na jego łamach. Impact Factor jest współczynnikiem stworzonym i aktualizowanym raz do roku przez Thomson Reuters.

Indeksacja/indeksowanie – umieszczenie metadanych bibliograficznych na temat czasopisma w bazie danych (np. bibliograficznej, pełnotekstowej, referencyjnej). Indeksacja w bazach referencyjnych daje możliwość uzyskania większej liczby punktów podczas ministerialnej ewaluacji czasopisma. Czasopismo do indeksacji może zgłosić: redakcja, wydawca, członek rady naukowej czasopisma, jak również w przypadku niektórych baz autorzy publikujący w tym czasopiśmie.

Licencjobiorca – osoba chcąca korzystać z praw autorskich do danego utworu w pewnym zakresie, na określonych polach eksploatacji.

Licencjodawca – twórca utworu lub jego następca prawny, a także osoby uprawnione autorsko w sposób pierwotny (pierwotnie uprawnionymi osobami obok twórcy są np. producent filmowy i wydawca).

Metadane – informacje opisujące np. publikację czy inny materiał w formie czytelnej dla komputera (machine-readable), tworzone zgodnie z wybranym modelem (np. MARC 21, Dublin Core). Pozwalają na wygodne katalogowanie i przeszukiwanie baz danych, repozytoriów oraz zawartych w nich informacji.

Otwarte licencje – licencje, które bezpośrednio zezwalają na co najmniej kopiowanie utworu przez wszystkich, ale mogą wprowadzać ograniczenia w postaci zakazu komercyjnego wykorzystania dzieła lub modyfikowania utworu.

Otwarte zasoby edukacyjne – zasoby udostępniane powszechnie, swobodnie i za darmo wraz z prawem do ich dalszego wykorzystywania i adaptacji (np. podręczniki, kursy, scenariusze lekcji i inne).

Otwarty dostęp (ang. Open Access) – idea otwartego, powszechnego i natychmiastowego dostępu do materiałów naukowych i edukacyjnych.

Parametryzacja jednostki naukowej – forma kompleksowej oceny jej działalności w oparciu o kryteria (parametry) wynikające z przepisów Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Kryteria oceny obejmują: osiągnięcia naukowe i twórcze, potencjał naukowy, materialne efekty działalności naukowej, pozostałe efekty działalności naukowej.

Plagiat – oznaczenie cudzego utworu lub jego fragmentu (tzw. elementów twórczych) własnym nazwiskiem (tzw. jawny plagiat) lub przejęcie fragmentów cudzego utworu bez podania źródła i pierwotnego autorstwa (tzw. ukryty plagiat).

Pole eksploatacji – sposób korzystania z utworu, np. wyświetlanie filmu lub drukowanie książki.

Postprint – wersja pracy, która przeszła proces recenzji oraz redakcji wydawniczej.

Prawa autorskie majątkowe – prawo twórcy do korzystania z utworu i rozporządzania nim. Jest to prawo zbywalne, co oznacza, że twórca może przenieść je na inne osoby lub udzielić zezwolenia na korzystanie z utworu.

Prawa autorskie osobiste – prawa niezbywalne chroniące więź twórcy z utworem.

Preprint – wersja pracy przed recenzją oraz korektą przeprowadzoną w wydawnictwie i publikacją w czasopiśmie. Często przyjmuje się, że autor pracy może publikować wersję preprint bez konieczności konsultowania się z wydawnictwem.

Repozytorium – miejsce przechowywania danych, wraz z rozwojem nowych technologii również danych cyfrowych. Pojęcie pochodzi sprzed epoki Internetu i odnosiło się do centralnych miejsc przechowywania danych. Obecnie można wyróżnić repozytoria dziedzinowe, wydziałowe, instytucjonalne (prowadzone przez konkretną jednostkę naukową lub instytucję) lub pozainstytucjonalne (otwarte na zasoby o różnej afiliacji).

Samodeponowanie / Samoarchiwizacja (ang. Self-archiving) – publikowanie w Internecie artykułów naukowych w celu zapewnienia otwartego dostępu do nich. Samoarchiwizacja to jedna z dwóch podstawowych metod publikacji Open Access, nazywana często zieloną drogą Open Access. Artykuły są zazwyczaj publikowane na stronach prywatnych autora lub w repozytoriach.

Samopublikowanie (ang. Self-publishing) – samodzielne opublikowanie treści bez udziału jakiegokolwiek wydawnictwa. Samopublikowanie ogólnie dotyczy przede wszystkim książek, a w nauce prac doktorskich. Z samopublikowaniem mamy więc do czynienia za każdym razem, gdy opublikowana przez autora treść nie jest kopią jakiejś innej, oficjalnie wydanej publikacji.

Umowa licencyjna (licencja) – umowa, na podstawie której twórca uprawnia licencjobiorcę do korzystania z utworu w określony sposób.

Umowa licencyjna niewyłączna (licencja niewyłączna) – umowa, w myśl której licencjobiorca nie ma wyłącznego prawa do korzystania z utworu na określonym polu eksploatacji.

Umowa licencyjna wyłączna (licencja wyłączna) – umowa, w myśl której licencjobiorca ma wyłączne prawo do korzystania z utworu na określonym polu eksploatacji, a licencjodawca nie może udzielić licencji nikomu innemu na korzystanie z utworu w określonym w umowie okresie.

Utwór – każdy przejaw działalności twórczej (tzw. oryginalności) o indywidualnym charakterze, niezależnie od wartości, przeznaczenia dzieła, ani sposobu jego wyrażenia.

Zielona droga otwartego dostępu – samodzielne udostępnianie tekstów naukowych przez autorów. Jeżeli polityka wydawnicza danego czasopiśma na to zezwala, autor może samodzielnie udostępnić preprint lub/i postprint artykułu opublikowanego w czasopiśmie naukowym na swojej stronie autorskiej, w repozytorium lub w innym katalogu otwartego dostępu.

Złota droga otwartego dostępu – umożliwianie przez wydawcę natychmiastowego, bezpłatnego dostępu online do treści artykułów publikowanych w wydawanym przez niego czasopiśmie naukowym.

bibliografia

Björk, B.-C. & Solomon, D. (2012). Open access versus subscription journals: a comparison of scientific impact. *BMC medicine*, 10(1), 73. doi:10.1186/1741-7015-10-73

Crow, R. (2009). *Income models for Open Access: An overview of current practice*. Washington, DC: Scholarly Publishing & Academic Resources Coalition. Pobrane 16 czerwca 2013, z: <http://www.sparc.arl.org/publisher/incomemodels/>

Eysenbach, G. (2006). Citation advantage of open access articles. *PLoS biology*, 4(5), e157. doi:10.1371/journal.pbio.0040157

Gargouri, Y., Hajjem, C., Lariviere, V., Gingras, Y., Brody, T., Carr, L. & Harnad, S. (2010). Self-selected or mandated, open access increases citation impact for higher quality research. *PloS one*, 5(10), e13636. doi:10.1371/journal.pone.0013636

Hofmokl, J., Tarkowski, A., Bednarek-Michalska, B., Siewicz, K. & Szprot, J. (2009). *Przewodnik po otwartej nauce*. Warszawa: Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego. Pobrane z: <http://otwartanauka.pl/przewodnik-po-otwartej-nauce/>

Klimczuk, A. *Otwarta publikacja naukowa jako metoda interwencji społecznej. Studium przypadku, "E-naukowiec" 30.11.2012.* <http://e-naukowiec.eu/andrzej-klimczuk-otwarta-publikacja-naukowa-jako-metoda-interwencji-spoecznej-studium-przypadku/>

Kouper, I. (2010, 26 lutego). *Science blogs and public engagement with science: practices, challenges, and opportunities*. Pobrane 17 czerwca 2013, z: [http://jcom.sissa.it/archive/09/01/Jcom0901\(2010\)A02](http://jcom.sissa.it/archive/09/01/Jcom0901(2010)A02)

Kulczycki, E. (2012, 11 kwietnia). *Czy warto było udostępnić książkę na licencji CC?*

W: Warsztat badacza. Pobrane 17 czerwca 2013, z: http://ekulczycki.pl/teoria_komunikacji/czy-warto-bylo-udostepnic-ksiazke-na-licencji-cc/

Kulczycki, E. (2013, 9 marca). Rok po udostępnieniu w sieci mojej książki – kilka refleksji. W: Warsztat badacza. Pobrane 17 czerwca 2013, z: http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/rok-po-udostepnieniu-w-sieci-mojej-ksiazki-kilka-refleksji/

Morrison, M. (2012). The Imaginary Journal of Poetic Economics. 2012. Pobrane 17 czerwca 2013, z: <http://poeticeconomics.blogspot.com/>

Open access. W: Wikipedia: The Free Encyclopedia. Pobrane 17 czerwca 2013, z: http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Open_access&oldid=559824251

Redhead, C. (2013, 8 marca). Growth in use of the CC-BY license. W: Open Access Scholarly Publishers Association. Pobrane 16 czerwca 2013, z: <http://oaspa.org/growth-in-use-of-the-cc-by-license-2/>

Siewicz, K. (2013). Otwarty dostęp do publikacji naukowych: kwestie prawne. Warszawa: Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego. Pobrane z: <http://www.depot.ceon.pl/handle/123456789/335>

Stanisławska-Kloc, S. (2005). Prawo autorskie a biblioteka cyfrowa - opinia prawna. Biuletyn EBIB, 9(7). Pobrane z: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/70/stanislawaska-kloc.php>

Suber, P. (2012). Open Access (s. 256). Cambridge, MA: The MIT Press.

Szczepańska, B. (2007). Prawne aspekty publikowanie obiektów cyfrowych w modelu Open Access. W: IV Konferencja EBIB. Internet w bibliotekach. Open Access. Pobrane z: <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/mat18/szczepanska.php>

